

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์
ประวัติศาสตร์ชุมชนโรงเรียนวัดเสาหิน

โดย
อาจารย์ ภูเดช แสนสา
สาขาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

หัวหน้าโครงการ
รองศาสตราจารย์ สมโชติ อ๋องสกุล
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

โครงการการวิจัยและพัฒนาเครือข่ายในพื้นที่
เพื่อหนุนเสริมการเรียนรู้รายวิชาประวัติศาสตร์ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6
สถานศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่

ประวัติศาสตร์ชุมชนเสาหิน

ภูเดช แสงสา

หมู่บ้านเสาหินในอดีตมีอาณาเขตพื้นที่ครอบคลุมถึงบ้านหนองหอย(หมู่บ้านฤกษ์เกษม) หมู่ที่ 1 และบ้านเสาหิน หมู่ที่ 3 ตำบลหนองหอย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ อยู่ห่างจากเวียงเชียงใหม่ (ตัวเมืองเชียงใหม่) ระยะทางอากาศ 4.7 กิโลเมตร เป็นชุมชนเก่าแก่แห่งหนึ่งของเมืองเชียงใหม่ที่มีการตั้งถิ่นฐานขึ้นเป็นหมู่บ้านเสาหินในปัจจุบันมาประมาณ 100 กว่าปี แต่ทว่าปริมณฑลอาณาบริเวณที่ตั้งชุมชนเสาหินนี้ก็เป็นแหล่งชุมชนโบราณ ปรากฏมีการตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่สมัยทวารวดีที่สืบเนื่องมาจนถึงยุคพม่าปกครอง จนกระทั่งมีการฟื้นฟูตั้งชุมชนบริเวณนี้อีกครั้งในยุคเก็บผักใส่ซ้าเก็บข้าใส่เมือง และปรากฏหมู่บ้านเสาหินชัดเจนในสมัยต้นพุทธศตวรรษที่ 25 ด้วยที่ตั้งหมู่บ้านเสาหินอยู่ในอิทธิพลของเวียงกุมกาม เมืองหลวงชั่วคราวของล้านนา(พ.ศ.1837 – 1838)ก่อนที่พญามังรายทรงย้ายไปสร้างเมืองเชียงใหม่ในพ.ศ.1839 และชุมชนเสาหินอยู่ใกล้ริมแม่น้ำปิงในอดีต(ปิงห่าง)จึงอยู่บริเวณเส้นทางการค้าและการคมนาคมสำคัญตั้งแต่อดีตมาจวบจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในอดีตที่มีการสัญจรทางน้ำ

ตอนที่ 1 พัฒนาการของชุมชนเสาหิน

หมู่บ้านเสาหิน ทั้งที่เป็นชุมชนโบราณสืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยทวารวดีและเป็นชุมชนที่ตั้งขึ้นอีกครั้งในช่วงประมาณพ.ศ.2400 เป็นหมู่บ้านเสาหินในปัจจุบัน ผู้เขียนได้แบ่งระยะเวลาพัฒนาการของชุมชนเสาหิน ที่มีความเปลี่ยนแปลงเห็นได้อย่างชัดเจนออกเป็น 5 ช่วง คือ

- (1) ยุคก่อนสถาปนาเวียงกุมกาม พ.ศ.1837
- (2) ยุคสร้างเวียงกุมกามถึงเวียงกุมกามล่มสลายในช่วงสมัยพม่าปกครอง พ.ศ.1837 – ประมาณพุทธศตวรรษที่ 23
- (3) ยุคเก็บผักใส่ซ้าเก็บข้าใส่เมืองฟื้นฟูเมืองนครเชียงใหม่ถึงยุคก่อนปฏิรูปการปกครอง พ.ศ. 2339 - 2441
- (4) ยุคมณฑลเทศาภิบาลถึงก่อนยุคแผนพัฒนาเศรษฐกิจ พ.ศ.2442 – 2503
- (5) ยุคแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พ.ศ.2504 - ปัจจุบัน(พ.ศ.2554)

(1) ยุคก่อนสถาปนาเวียงกุมกาม พ.ศ.1837

พื้นที่ตั้งของบ้านเสาทินในอดีตมีแม่น้ำปิง(ปิงห่าง)ไหลผ่านทางด้านทิศใต้ของชุมชน โดยบริเวณริมสองฝั่งแม่น้ำปิง(ปิงห่าง)พบร่องรอยหลักฐานการตั้งชุมชน ชุมชนริมแม่น้ำปิงห่างที่ฟื้นฟูปรากฏถึงปัจจุบันคือ จากจุดแม่น้ำปิงห่างแยกจากแม่น้ำปิงปัจจุบันที่อยู่ห่างจากวัดคู่คำ(วัดเจดีย์เหลี่ยมบ้านท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่) ทางทิศเหนือวัดระยะทางอากาศประมาณ 250 เมตร จากนั้นร่องน้ำปิงห่างจะผ่านหลังวัดศรีบุญเรือง(บ้านโรงวัว) - บ้านเสาทิน - เลียบด้านเหนือของตัวเวียงกุมกาม - เลียบถนนสายเชียงใหม่ - ลำพูน(สายต้นยาง)ด้านตะวันตก - ผ่านบ้านสันคือ - บ้านหนองผึ้ง - บ้านกองทราย - บ้านกู่เสือ - บ้านปันเจียง - บ้านปากกอง - บ้านอุโมงค์ - บ้านกอม่วง - บ้านป่าเหว จากบ้านป่าเหวร่องน้ำปิงห่างจะเปลี่ยนแนวมาทางทิศตะวันออกขนานอยู่ทางด้านตะวันออกของทางรถไฟ - ผ่านบ้านหนองหมู - บ้านป่าเส้า - บ้านชัยสถาน - บ้านต้นผึ้ง - บ้านไร่ - บ้านป่าสัก - บ้านปิงห่าง และบ้านหริ่งห้า อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน โดยไหลไปบรรจบกับแม่น้ำกวงที่เหนือสะพานศรีวิไชย แม่น้ำปิงห่างมีระยะทางประมาณ 25 กิโลเมตร¹

จากการที่บริเวณที่ตั้งหมู่บ้านเสาทินอยู่ริมฝั่งแม่น้ำปิง(ปิงห่าง) ซึ่งเป็นเส้นทางคมนาคมติดต่อค้าขายที่สำคัญ ดังตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ได้กล่าวถึงก่อนที่พญามังรายจะทรงยึดแคว้นหริภุญไชยได้มีพ่อค้าจากเมืองหริภุญไชยเดินทางค้าขายขึ้นไปถึงเมืองฝาง² และบริเวณสองฝั่งแม่น้ำปิง(ปิงห่าง)ก็มีหลักฐานสะท้อนถึงการตั้งหมู่บ้านขึ้น โดยเฉพาะฝากฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปิง(ปิงห่าง)ที่ต่อมาภายหลังได้พัฒนาขึ้นเป็นเวียงกุมกาม ซึ่งหมู่บ้านเหล่านี้เป็นหมู่บ้านบริวารอยู่ในความปกครองของแคว้นหริภุญไชย ดังตำนานสิบห้าราชวงศ์กล่าวถึงบริเวณวัดกานโถม(วัดช้างค้ำ, ศูนย์กลางเวียงกุมกามสมัยต่อมา)เป็นชุมชนอยู่ก่อนแล้ว ชุมชนแห่งนี้นับถือต้นไม้เดื่อเมื่อต้นไม้เดื่อตายพระมหากษัตริย์และภิกษุรวม 5 รูปมาตั้งสำนักบำเพ็ญธรรมที่บริเวณต้นไม้เดื่อ พญามังรายสร้างวัดกานโถมก็ได้ปลูกต้นศรีมหาโพธิ์ขึ้นแทนที่ ปัจจุบันภายในวัดกานโถม(วัดช้างค้ำ)ยังปรากฏต้นโพธิ์อยู่เชื่อว่าเป็นต้นที่พญามังรายทรงปลูก³

“...คนทั้งหลายหันก็เอากันไปสักการบูชา แล้วปรารถนาเอาลูกหญิงลูกชายข้าของสมบัติอันใดก็ได้ดังใจมักแห่งคนทั้งหลายแล อยู่บ่นานเท่าใดต้นไม้เดื่อนั้นเป็นอันเผาแก่นักลวดตาย คนทั้งหลายเที่ยวร้อมไปสักการบูชาที่นั่นบ่ขาด ตราบถึงเจ้ามังรายมาตั้งเวียงกุมกาม...”⁴

¹ สรัสวดี อ๋องสกุล, เวียงกุมกาม การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนโบราณในล้านนา, พิมพ์ครั้งที่ 5, (เชียงใหม่ : วิคอินดีไซน์, 2548), หน้า 29 - 30.

² ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๙๐๐ ปี, (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์เมือง.2538), หน้า 14.

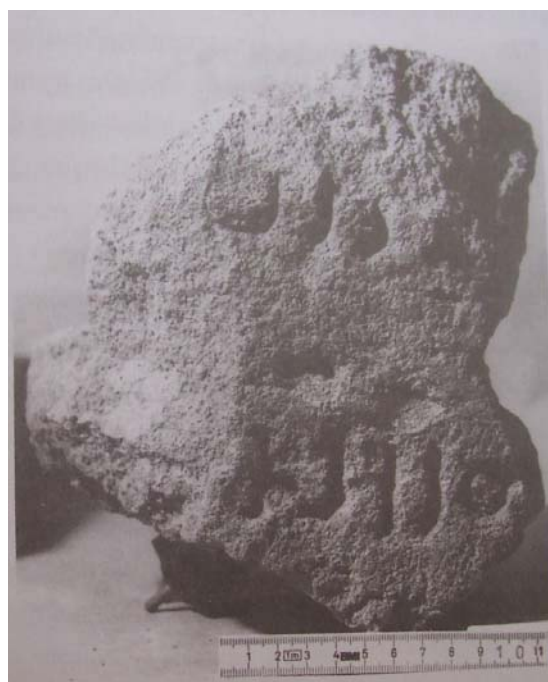
³ สรัสวดี อ๋องสกุล, เวียงกุมกาม การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนโบราณในล้านนา, (อ้างแล้ว), หน้า 34.

⁴ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ตำนานสิบห้าราชวงศ์ เล่ม 1, สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2524, หน้า 73.

การปกกับการขุดค้นเมื่อพ.ศ.2527 โดยศาสตราจารย์สุรพล คำริห์กุล ในขณะนั้นเป็นหัวหน้าหน่วยศิลปากรที่ 4 (ปัจจุบันเป็นอาจารย์สาขาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่) ได้ข้อสรุปจากการขุดค้นบริเวณวัดกานโถมว่าวิหารกานโถมสร้างทับบนวัดโบราณ และขุดพบศิลาจารึกอักษรมอญที่วัดกานโถมมีการสันนิษฐานว่าจารึกขึ้นในต้นพุทธศตวรรษที่ 17⁵ จึงรับกับตำนานสิบห้าราชวงศ์ที่ได้กล่าวมาข้างต้น ขณะเดียวกันในตำนานมูลศาสนาได้ให้ภาพการขยายตัวของชุมชนบวราเมืองหริภุญไชยว่า

“...เมืองหริภุญไชยนี้สมบูรณ์ไปด้วยสมบัติข้าวของทุกประการแท้จริง หมู่บ้านถึง 7,000 บ้าน...”⁶

ตัวเลขจำนวนในตำนาน 7,000 หมู่บ้านอาจดูมากเกินไปแต่ก็สะท้อนให้เห็นว่ามีหมู่บ้านหรือชุมชนบวรากระจายตัวอยู่จำนวนมาก ซึ่งชุมชนต่างๆ รวมถึงหมู่บ้านเสาหินที่อยู่ทางด้านเหนือของเวียงหริภุญไชยประมาณ 20 กิโลเมตรและอยู่ตามสายแม่น้ำปิง(ปิงห่าง)เหมือนกันกับเวียงหริภุญไชย ผู้เขียนจึงสันนิษฐานว่าบริเวณบ้านเสาหินอาจมีผู้คนตั้งถิ่นฐานอยู่บ้างแล้ว และชุมชนเหล่านี้ก็เป็นชุมชนร่วมสมัยกับชุมชนเวียงมโน(บริเวณตำบลหนองตอง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ในปัจจุบัน)อยู่ห่างจากเวียงหริภุญไชยทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือประมาณ ๘ กิโลเมตร, ชุมชนเวียงท่ากาน(บริเวณตำบลบ้านกลาง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ในปัจจุบัน), ชุมชนเวียงเกาะ(บริเวณตำบลสองแคว อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ในปัจจุบัน)อยู่ห่างจากเวียงหริภุญไชยทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือประมาณ ๑๕ กิโลเมตร และชุมชนเวียงหอดหรือเวียงสอด(บริเวณตำบลหางดง อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่) ซึ่งเป็นชุมชนเวียงบวราของแคว้นหริภุญไชยเช่นกัน⁷

จารึกอักษรมอญ วัดกานโถม(ข้างค้ำ)
(ที่มา : หนังสือเวียงกุมกาม
การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนโบราณในล้านนา)

⁵ สรัสวดี อ๋องสกุล, เวียงกุมกาม การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนโบราณในล้านนา,(อ้งแล้ว), หน้า 34 และ 42.

⁶ พระพุทธพุกามและพระพุทธญาณ, ตำนานมูลศาสนา, อนุสรณ์ในงานทำบุญครบร้อยวันศพนายหน่อ ชูติมา, 2513, หน้า 165.

(2) ยุคสร้างเวียงกุมกามถึงเวียงกุมกามล่มสลายในช่วงสมัยพม่าปกครอง พ.ศ.1837 –
ประมาณพุทธศตวรรษที่ 23

เมื่อพญามังราย กษัตริย์แคว้นโยนกองค์ที่ 25 และเป็นปฐมกษัตริย์ล้านนาราชวงศ์มังราย(พ.ศ. 1804 – 1854) ได้ยึดผนวกแคว้นหริภุญไชยในพ.ศ.1835 และหลังจากนั้นในพ.ศ.1837 พญามังรายได้ทรงย้ายศูนย์กลางการปกครองมาตั้งเมืองหลวงแห่งใหม่ ทางริมฝั่งแม่น้ำปิง(ปิงห่าง)ด้านตะวันตกในชื่อ “เวียงกุมกาม”⁸ โดยมีการสร้างกำแพงดินของเวียงสี่ด้านเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ากว้างประมาณ 600 เมตร ความยาวขึ้นอยู่กับตำแหน่งของแนวกำแพงด้านทิศตะวันตก มีกำแพงเวียง 2 ชั้น ชั้นในและนอกกว้างชั้นละ 10 เมตร กว้าง 1 ชั้นกว้างประมาณ 20 เมตร ชักน้ำจากแม่น้ำปิงเข้ามาเก็บไว้ในคู⁹ เวียงกุมกามในฐานะเมืองหลวงหมู่บ้านบริเวณนี้จึงขยายตัวจำนวนมากโดยจากการสนับสนุนของพญามังราย ดังตำนานมูลศาสนากล่าวไว้ว่า

“...ถัดนั้นพระยามังรายออกมาตั้งอยู่ที่กุมกาม แปลงบ้านอยู่ 3 แห่ง แห่ง 1 ชื่อว่าบ้านกลาง แห่ง 1 ชื่อว่าบ้านลุ่ม แห่ง 1 ชื่อว่าบ้านแห่ม นั้น ก็อยู่เสวยสมบัติที่นั่น...”¹⁰

จากการวิจัยของศาสตราจารย์สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล สาขาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่พบว่า “บ้านกลาง” ปัจจุบันตั้งอยู่ที่ทิศใต้ของเวียงกุมกาม ห่างจากเวียงกุมกามประมาณ 1.5 กิโลเมตร “บ้านลุ่ม” ห่างจากเวียงกุมกามทางตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ 3.5 กิโลเมตร และ “บ้านแห่ม” อยู่ระหว่างเวียงกุมกามกับเวียงร้างนาง(เวียงร้างนางอยู่บริเวณวัดยางกวง)¹¹ สันเกตว่าเมื่อพญามังรายทรงสถาปนาเวียงกุมกามมีหมู่บ้านตั้งขึ้นใหม่ ขยายตัวออกไปจากเวียงกุมกามในรัศมีหลายกิโลเมตร ซึ่งหมู่บ้านเสาหินที่อยู่ริมฝั่งตะวันออกแม่น้ำปิง(ปิงห่าง)และห่างจากเวียงกุมกามเพียงประมาณ 1 กิโลเมตรจึงน่าจะเป็นชุมชนหมู่บ้านแล้วในขณะนั้น และมีการสร้างวัดขึ้นเป็นศูนย์กลาง

⁷ สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2551), หน้า 80 – 83.

⁸ หลักฐานที่ระบุชื่อของ “เวียงกุมกาม” เก่าที่สุดคือจารึกวัดพระยืน จังหวัดลำพูน จารึกในพ.ศ.1913 เป็นอักษรสุโขทัยจารึกว่า “กุมกาม” ถัดมาคือจารึกวัดศรีอุโมงค์คำในพ.ศ.2066 เป็นอักษรธรรมล้านนาจารึกว่า “กุมกาม” และโครงการราชบัณฑิตยสถานพินิจพิเคราะห์ในพ.ศ.2060 เขียนว่า “กุมกาม” ซึ่งคุณวิจิตร ขอดสุวรรณ และศาสตราจารย์สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล ได้อธิบายความหมายเวียงกุมกามสอดคล้องกันว่า “กุม” คือ คอยกำกับดูแลหรือป้องกันรักษา และ “กาม” (คาม – ออกเสียงว่า กาม) คือ บ้านเมือง รวมความก็คือ รักษาบ้านเมือง

⁹ สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล, เวียงกุมกาม การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนโบราณในล้านนา, (อังกแล้ว), หน้า 56.

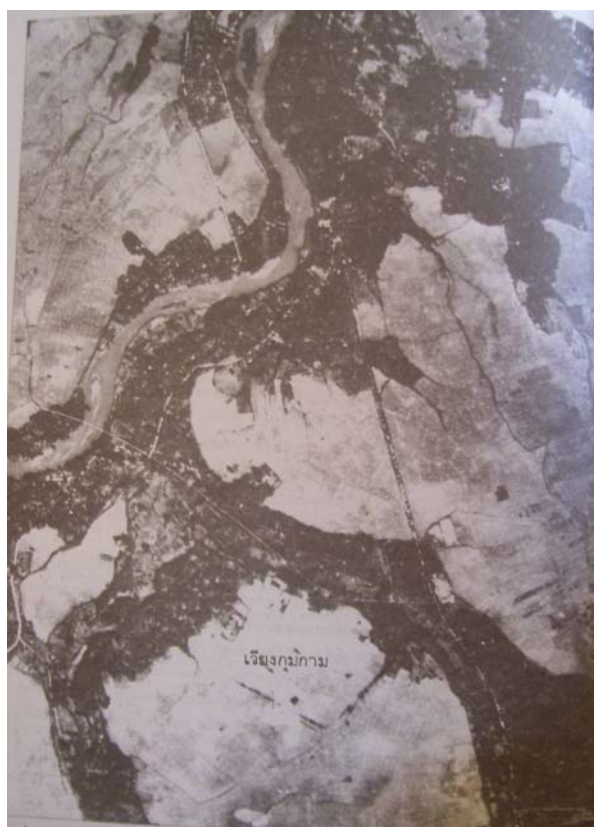
¹⁰ พระพุทธพุกามและพระพุทธญาณ, ตำนานมูลศาสนา, อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพหม่อมหลวงเดช สนิทวงศ์, 2518, หน้า 187.

¹¹ สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล, เวียงกุมกาม การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนโบราณในล้านนา, (อังกแล้ว), หน้า 61.

ชุมชนที่เรียกกันสืบมาในชื่อว่า “วัดพันเลา” “วัดพันเสาหิน” หรือ “วัดพันเลาเสาหิน” และชื่อเหล่านี้ก็คงใช้เรียกขานเป็นชื่อของชุมชนด้วย

หมู่บ้านเสาหินในสมัยราชวงศ์มังราย สันนิษฐานว่าช่วงต้นราชวงศ์มังรายเป็นหมู่บ้านที่มี “นายบ้าน” เป็นหัวหน้าปกครองขึ้นตรงกับกษัตริย์โดยตรงด้วยอยู่ใกล้เวียงเชียงใหม่ ภายหลังช่วงยุคทองของล้านนาตั้งแต่สมัยพระเจ้าติโลกราช ปรากฏมีการจัดรูปแบบการปกครองให้ซับซ้อนขึ้นเป็นระบบพหุนา เรียกลำดับลงไปตั้งแต่ (1) เมือง (2) พหุนา (3) ปากนา และ (4) บ้าน เวียงกุมกามจึงถูกจัดให้เป็นพหุนาหนึ่งขึ้นตรงกับ “กษัตริย์เมืองเชียงใหม่” เรียกว่า “พหุนากุมกาม” ผู้ปกครองพหุนากุมกามมียศเป็น “หมื่น” เรียกว่า “หมื่นกุมกาม” หรือบางทีก็เรียกชื่อของผู้ปกครองร่วมกับชื่อพหุนาด้วย เช่น หมื่นช้างกุมกาม เป็นต้น ภายในพหุนากุมกามจะมีปากนาจำนวนหลายคนอยู่ได้บังคับบัญชาของ “เจ้าหมื่นพหุนา” ตำแหน่งผู้ปกครองปากนามียศเป็น “พัน” เช่น พันใสกุมกาม พันน้อยกุมกาม พันอุ่นกุมกาม และ พันขวัญกุมกาม เป็นต้น¹² และชั้นล่างสุดมีนายบ้านหมู่บ้านต่างๆ รวมถึง “นายบ้านเสาหิน” ที่อาจมียศเป็น “นายสิบ” หรือ “นายร้อย” ขึ้นตรงต่อ “นายพันปากนา”

หมู่บ้านบริเวณเวียงกุมกามคงยังเป็นชุมชนที่ยังคึกคักอยู่ไม่น้อย แม้ว่าจะเป็นเมืองหลวงของล้านนาได้เพียงแค่ 2 ปี แล้วพญามังรายทรงย้ายขึ้นทางทิศเหนือไปสร้างเวียงเชียงใหม่ให้เป็นศูนย์กลางการปกครองแห่งใหม่ ในพ.ศ.1839 เนื่องจากตั้งแต่พระมหากษัตริย์เชื้อพระวงศ์ ขุนนาง ตลอดจนชาวบ้านชาวเมืองยังให้ความสำคัญกับเวียงกุมกามอยู่เสมอ ทั้งเป็นตลาดศูนย์กลางค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้า(กาดกุมกาม) เส้นทางคมนาคมทางน้ำ(แม่น้ำปิงท่า) ตลอดจนถึงเป็นที่แปรพระราชฐานเสด็จมาประทับของเจ้านายในราชวงศ์มังรายอยู่เป็นประจำ ดังปรากฏหลักฐานตำนานต่างๆ ระบุว่า เช่น ในสมัยพญามังราย กษัตริย์ล้านนา(พ.ศ.1804 – 1854) ทรงสร้างตลาดกุมกามริมแม่น้ำปิง เพื่อให้เป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจคู่กับการเมือง กลายเป็น

ภาพถ่ายทางอากาศเวียงกุมกาม พ.ศ.2497

(ที่มา : หนังสือเวียงกุมกาม

การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนโบราณในล้านนา)

¹² สรัสวดี อ๋องสกุล, เวียงกุมกาม การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนโบราณในล้านนา,(อ้งแล้ว), หน้า 72.

ตลาดศูนย์กลางการค้าของเมืองต่างๆ จนเรือชนกันล่มวันละ 2 - 3 ลำ ดังระบุไว้ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ว่า

“...พระญามังรายหื้อตั้งตลาดกุมกามหื้อเป็นที่ซื้อขายแห่งคนทั้งหลายหันแล.. วันนั้นเจ้ามังรายหันชาวแซ่ข้างเชียงเลื้อยเรือมากตลาดกุมกาม เรือล่มวัน ๒ เหล่ม ๓ เหล่มชู้วันเจ้ามังรายกระนิงในใจว่า ไพร่คู่ว่าตายอันชะหรือ จึงหื้อแปลงข้าวกุมกามแต่นั้นมาแล...”¹³

และยังคงเป็นตลาดที่ได้รับความนิยมมาจนถึงช่วงปลายยุคทองของล้านนา ที่ปรากฏหลักฐานว่าในสมัยพระเมืองแก้ว กษัตริย์ล้านนา (พ.ศ.2038 – 2068) ช่วงพ.ศ.2046 ยังนิยมเข้าไปซื้อสินค้าที่ตลาดกุมกาม¹⁴ หรือใช้เป็นที่แปรพระราชฐานมีหลักฐานปรากฏอยู่เสมอ เช่น

- (1) พญามังรายทรงประหารได้ทรงเสด็จย้ายมาพักที่เวียงกุมกาม เมื่อหายประชวรจึงเสด็จกลับเวียงเชียงใหม่
- (2) พระนางขิพคำ(จิมคำ)อัครราชเทวีของพญาแสนภู กษัตริย์ล้านนา (พ.ศ.1868 – 1877) ก็ทรงโปรดเสด็จมาประทับที่เวียงกุมกาม
- (3) ซายองค์หนึ่งของพญาแสนเมืองมา กษัตริย์ล้านนา (พ.ศ.1928 – 1945) ทรงมาประทับที่เวียงกุมกามและให้ประสูติราชโอรสองค์ที่สองมีพระนามว่า “ท้าวยี่กุมกาม”
- (4) พระเมืองแก้ว กษัตริย์ล้านนา (พ.ศ.2038 – 2068) ทรงโปรดให้สร้างหอที่ประทับไว้ในเวียงกุมกาม

เมื่อเวียงกุมกามเป็นที่ประทับของกษัตริย์และเชื้อพระวงศ์อยู่เสมอ จึงมีผลให้วัดในบริเวณเวียงกุมกามยังคงได้รับการให้ความสำคัญและอุปถัมภ์จากกษัตริย์และเจ้านายในราชวงศ์ราย เช่น พญาแสนเมืองมาทรงหล่อพระพุทธรูปและกัลปนาที่ดินให้วัดกานโถม¹⁵ รวมจนถึงวัดเสาหิน (วัดพันเลา หรือวัดพันเลาเสาหิน) ที่มีหลักฐานแสดงถึงพระเจ้าติโลกราช กษัตริย์ล้านนา (พ.ศ.1984 – 2030) ทรงพระราชทานเขตพัทธสีมา(อาจเป็นผู้สร้างพระอุโบสถด้วย) พร้อมทั้งทรงกัลปนาข้าคน ที่นา วัว และอุปกรณ์ทำนาให้ไว้แก่วัดเสาหินเมื่อพ.ศ.2023¹⁶

¹³ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, (อ้างแล้ว), หน้า 26.

¹⁴ ศุภสิงห์สารวม ฉิมพะเนาว์(ปริวรรต), คลองเจือแห่งพระเจ้ากือนา, (กรุงเทพฯ : สุกัญญา, 2528), หน้า 58.

¹⁵ สรัสวดี อ๋องสกุล, เวียงกุมกาม การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนโบราณในล้านนา, (อ้างแล้ว), หน้า 72.

¹⁶ “จารึกวัดเสาหิน” อ้างใน ฮันส์ เพนซ์ และคณะ, ประชุมจารึกล้านนา เล่ม 4, (เชียงใหม่ : มิ่งเมือง, 2543), หน้า 55 – 64.

สาเหตุที่เรียกชื่อวัดหรือหมู่บ้านว่า “เสาหิน” จากหลักฐานตำนานราชวงศ์พื้นเมืองเชียงใหม่ กล่าวถึงสมัยพญาสามฝั่งแกน กษัตริย์ล้านนา(พ.ศ.1945 – 1984) มีพระมหาธรรมคัมภีร์ และพระมหาเมธังกร ได้เดินทางไปศึกษาพระธรรมวินัยที่ลังกา หลังจากกลับมาเชียงใหม่ได้พักที่แพะป่าตึง(วัดป่าแดง) และได้เผยแผ่แนวปฏิบัติไปถึงเมืองลำปางได้มีการอุปสมบทที่ฝั่มแม่น้ำวัง เมืองลำพูนก็ทำการอุปสมบทที่แม่น้ำปิง ขณะที่เมืองเชียงใหม่จัดอุปสมบทที่เวียงกุมกามในพ.ศ.1973 ได้สร้างอุโบสถพร้อมกับปักเสาหินยังวัดแห่งหนึ่งที่ศเหนือของเวียงกุมกามริมท่าแม่น้ำปิง(ปิงห่าง) (ซึ่งอีกสองปีต่อมา ก็ทำการอุปสมบทที่กรอบที่กลางแม่น้ำปิงท่าตลาดเวียงกุมกาม) ดังตำนานกล่าวว่า

“...สักกราชได้ 792 ตัว(พ.ศ.1973) ..ถันั้นก็หื้อตั้งยังอุโบสถยังวัดเหนือกุมกามท่าแม่พิง ก็โสกรลิม(ลืมา) เมื่อโสกรลิมนั้นหื้อปักยังเสาหินแล้ว...”¹⁷

สันนิษฐานว่า “วัดเหนือกุมกามท่าแม่พิง” ก็คือบริเวณที่เรียกว่า “วัดพันเลา” “วัดพันเสาหิน” หรือ “วัดพันเลาเสาหิน”¹⁸ ที่เป็นวัดร้างอยู่ห่างจากวัดเสาหินในปัจจุบันไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้

บริเวณวัดพันเลา(วัดเสาหินเก่า)หลังการขุดแต่งแล้วในปัจจุบัน
(ที่มา : หนังสือโบราณคดีสามทศวรรษที่เวียงกุมกาม)

ประมาณ 1 กิโลเมตร เนื่องจากอยู่ทิศเหนือนอกกำแพงเวียงกุมกามและอยู่ริมฝั่มแม่น้ำปิง(ปิงห่าง) และจากการขุดค้นวัดพันเลา โดยกรมศิลปากรในพ.ศ. 2545 พบฐานอาคารในบริเวณวัดพันเลาจำนวนถึง 11 หลัง มีการสร้างทับซ้อนกันหลายสมัย¹⁹ ดังนั้นจึงแสดงถึงความเก่าแก่ ความสำคัญ และความสืบเนื่องของวัดและชุมชนบริเวณนี้ อีกทั้งอาจเป็นที่มา

¹⁷ ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่(ปริวรรต), ราชวงศ์พื้นเมืองเชียงใหม่,ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,2518,หน้า 25.

¹⁸ ใบทะเบียนวัดร้างใช้ชื่อว่า “วัดพันเสาหิน” ส่วนชื่อ “วัดพันเลา” หรือ “วัดพันเลาเสาหิน” เป็นชื่อที่คนภายในพื้นที่เรียกสืบต่อกันมา

¹⁹ กรมศิลปากร, โบราณคดีสามทศวรรษที่เวียงกุมกาม, (กรุงเทพฯ : ถาวรกิจการพิมพ์, 2548),หน้า 92.

การย้ายวัดและชุมชนขึ้นมาทางทิศเหนือ นั้น จากหลักฐานจากศิลาจารึกอักษรฝักขามพบที่วัดเสนาหินเมื่อพ.ศ.2475 ปัจจุบันจัดเก็บไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จังหวัดเชียงใหม่ ศิลาจารึกหลักนี้ใช้ชื่อว่า “จารึกวัดเสนาหิน” จารึกประมาณพ.ศ.2023 เหตุที่ใช้ชื่อว่าวัดเสนาหินเพราะเดิมจารึกอยู่บริเวณคูร้างด้านทิศเหนือของวัดเสนาหินปัจจุบันประมาณ 100 เมตร(ตั้งแต่พ.ศ.2523 บริเวณคูร้างกลายเป็นที่จัดสรรไม่ปรากฏซากคูแล้ว) ผู้เขียนสันนิษฐานว่าคูร้างที่พบจารึกเดิมน่าจะเป็นอาณาเขตพื้นที่ของวัดเสนาหิน เนื่องจากห่างจากวัดเสนาหินไม่ไกลและในจารึกยังกล่าวถึงการกัลปนาพื้นที่ให้กับวัดไว้อย่างกว้างขวางในบริเวณรอบวัดนี้

เนื้อหาในจารึกกล่าวถึงการฝังเสนาหินเสมาพระอุโบสถ พร้อมกับกัลปนาข้าคน ที่นา อุปกรณ์ ทำนาถวายแก่พระอุโบสถ สาปแช่งผู้ที่จะมาเอาข้าคนสิ่งของที่ได้กัลปนา และรายนามพยานที่รับรู้ ดังเนื้อความในจารึกระบุว่า

(ด้านที่ 1)

“.....อย่าคลา ภูไวกน.....ตรา พระสิมเสมา หื้อได้ 20 ครว นา 250 ข้าว และ
ทั้งตัววัว เพือไถ ข่มข้าว ทั้งหลัว และข้าว ให้เป็นน้ำอุ่นน้ำร้อนแล ภูบรรเทา คนใดมาเกลา
บาปร้ายหนักหนา คนใดมากวนและลวนเสมา ตายลงเปงจา จุ่งต้องอเวจี ออกมาเป็นเปรตรูป
ร้ายแสนทวี คุยักขินียิ่งเพือล่าตาล คนใดและไวกหื้อได้ตำนาน ด้วยใจเชิงคราญบ่กลัวบ่กวน
เจ้านี้ขุนธรรมจักพลันบริบวน บ่มีแผผวนแก่ท่านสักยาม จักเห็นพระเจ้าที่.....
ตามแทบท้าวพระเมตไตย คำกูตำนานไวกจึ่งให้เป็นปัจจย ราเพิงเห็นไกลชั่วหน้าชั่วหลัง คุรา
(ท่าน)ทั้งหลายหญิงชายขอหวัง ฟังคำกูฝังหื้อตั้งเสมา หินศิลาบาตรประเป็นตรา จุ่งมันอย่า
คลาต่อ 5,000 ปี เท้าว้นคนเอย

(รายชื่อพยานที่รับรู้)

แสนข้าวโต	(ก็รู้)
แสนข้าวอิน	ก็รู้
ทั้ง ลำพันเชียงชาด	ก็รู้
คน(ของ)หมื่นหนังสือ ผู้ซื้อปากอ้ายางว	ก็รู้
ศรีพัด คน(ของ)เจ้าหมื่นด้ามพร้า	ก็รู้ด้วย แล”

(ด้านที่ 2)

“.....ผู้นี้หื้อมัน.....ได้หันหน้าพระ
ศรีเจ้า.....มันปรารณาจู้อัน เทอญ ภูไวกน ทั้งนา หื้อกับวัดนี้

ลำพันเชียงชาด ผู้ 1

แสนข้าวใส (ผู้ 1)

แสนข้าวอิน (ผู้ 1)

เจ้าหมื่นไวยำ(คน)ครอก 1 เป็นข้าพระเจ้าหนี²²

จารึกภูเสหิน ประมาณพ.ศ.2023

ด้านที่ 1 (ภาพซ้าย) และด้านที่ 2 (ภาพขวา)

(ที่มา : ประชุมจารึกล้านนา เล่ม 4)

ผู้ปักปันเสหินเสมาพระอุโบสถและกัลปนาข้าคนทรัพย์สินของถวายวัดเสหินในพ.ศ.2023 นี้
 ตั้งเกิดจากคำที่จารึกแทนตัวว่า “กู” แสดงถึงผู้ที่มียศศักดิ์สูง อีกทั้งมีขุนนางชั้นผู้ใหญ่ระดับ “เจ้าหมื่น”
 คือ เจ้าหมื่นด้ามพร้าร่วมกัลปนาถวายข้าคนร่วมด้วย ซึ่งอาจเป็นเจ้าหมื่นด้ามพร้าคด เสนาบดีคนโปรด
 ของพระเจ้าติโลกราช ที่เป็นนายช่างฝีมือดีสร้างวัดเจ็ดยอดและก่อเสริมเจดีย์หลวงให้สูงใหญ่ดังปรากฏ
 ในปัจจุบัน และมีขุนนางระดับ “แสน” ซึ่งเป็นยศของขุนนางชั้นผู้ใหญ่ในสมัยนี้รับรู้เป็นพยานใน
 การกัลปนา ผู้เขียนสันนิษฐานว่าผู้กัลปนา คือ พระเจ้าติโลกราช กษัตริย์ล้านนา (พ.ศ.1984 – 2030) ซึ่ง

²² อันส์ เพนธ์ และคณะ, ประชุมจารึกล้านนา เล่ม 4, (อ้างแล้ว), หน้า 55 – 64.

แสดงถึงวัดเสาหินเป็นวัดสำคัญที่กษัตริย์ทรงให้การอุปถัมภ์อีกวัดหนึ่ง ขณะเดียวกันยังมีการถวายข้าคนจำนวนถึง 20 ครอบครัว ที่นา ไร่ และอุปกรณ์ทำนา(ฝ่อ, ไร่) หมู่บ้านเสาหินจึงน่าจะเป็นชุมชนที่ใหญ่ชุมชนหนึ่งในสมัยยุคทองของล้านนา พร้อมกันนั้นเมื่อมีการถวายข้าคนดูแล “พระเจ้า” (พระพุทธรูป) อีก 1 ครอบครัวแสดงถึงพระพุทธรูปของวัดนี้ย่อมมีความสำคัญ ซึ่งรับกับคำบอกเล่าของชุมชนที่กล่าวว่าพระประธานในวิหารของวัดเสาหินมีมากถึง 11 องค์ มีทั้งพระพุทธรูปที่หล่อด้วยทองสำริดและแกะสลักจากศิลา (พระพุทธรูปเหล่านี้เมื่อคราวฟื้นฟูสร้างวัดขึ้นอีกครั้งช่วงประมาณพ.ศ. 2400 ได้ขุดค้นพบภายในบริเวณวัดจึงได้อัญเชิญเป็นพระประธานของวิหารไว้ดังเดิม แต่ภายหลังถูกขโมยไปจึงร่วมกันสร้างพระพุทธรูปปูนปั้นจำลองให้เหมือนพุทธลักษณะเดิมไว้ทั้ง 11 องค์ดังที่ปรากฏในปัจจุบัน)²³ และพื้นที่รอบๆ วัดโดยเฉพาะด้านทิศเหนือ ทิศตะวันออก และทิศตะวันตก เป็นที่ลุ่มต่ำเป็นท้องนาทั้งหมดเรียกชื่อว่า “ทุ่งเสาหิน” หรือ “ทุ่งหนองหอย” ทิศเหนือเป็นทุ่งนาจนถึงถนนมหิดล(สายอ้อมเมือง) ทิศตะวันตกเป็นทุ่งนาจนถึงแม่น้ำปิง และทิศตะวันออกเป็นทุ่งนาไปจนถึงถนนสายเชียงใหม่ – ลำพูน(สายต้นยาง) เพิ่งเลิกทำนาประมาณช่วงต้นทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา เนื่องจากมีการขยายปลูกสร้างบ้านเรือนและเจ้าของที่นาขายให้เป็นพื้นที่จัดสรร²⁴ ดังนั้นพื้นที่นากว้างขวางรอบๆ วัดเสาหินจึงรับกับหลักฐานที่ว่ามีการกัลปนาที่นาไว้กับวัดถึง 250 ไร่

ด้วยหมู่บ้านเสาหินและวัดเสาหินที่อยู่ไม่ไกลจากเวียงพระนครเชียงใหม่ (วัดระยะทางอากาศ 4.7 กิโลเมตร) และมีการกัลปนาข้าคน ไร่ และอุปกรณ์ทำนาให้แก่วัด จึงเป็นชุมชนที่ใหญ่พอสมควร โดยเฉพาะวัดเสาหินในช่วงยุคทองของล้านนา ต้องเป็นวัดที่ใหญ่โตวัดหนึ่งของพระนครเชียงใหม่ เพราะเป็นวัดที่สามารถเลี้ยงตัวเองได้ เป็นหมู่บ้านอยู่สืบเนื่องมาจนถึงสมัยพม่าปกครอง ซึ่งในยุคสมัยพม่าปกครองนี้จึงค่อยๆ ทำให้หมู่บ้านบริเวณเวียงกุมกามรวมถึงหมู่บ้านเสาหินขาดความมั่นคง เนื่องจากการกวาดต้อนผู้คนของพม่าหลายครั้ง โดยเฉพาะการกวาดต้อนครั้งใหญ่ที่เกือบทำให้เมืองเชียงใหม่ร้างในช่วงปีพ.ศ.2174²⁵ หลังจากการกวาดต้อนครั้งใหญ่นี้ผู้เขียนสันนิษฐานว่าส่งผลให้ผู้คนในหมู่บ้านบริเวณเวียงกุมกามเหลือเบาบาง และได้กลายเป็นหมู่บ้านร้างและเวียงร้างไปในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 เมื่อแม่น้ำปิง(ปิงหาง)เปลี่ยนเส้นทางเดินและน้ำท่วมเวียงกุมกามครั้งใหญ่อย่างรุนแรง²⁶ ชาวบ้านที่อาศัยอยู่หมู่บ้านบริเวณเวียงกุมกามจึงอพยพไปตั้งถิ่นฐานอยู่ที่อื่น จนกระทั่งมีการฟื้นฟูชุมชนขึ้นบริเวณเวียงกุมกามขึ้นอีกครั้งช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 24 ในยุคเก็บผักใส่ซ้าเก็บข้าใส่เมือง หรืออีกประมาณ 100 กว่าปีต่อมา

²³ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, วัดสำคัญของนครเชียงใหม่,(อ้างแล้ว), หน้า 23.

²⁴ สัมภาษณ์แม่อุ้ยจันทร์สม ศรีวงศ์ อายุ 78 ปี เลขที่ 15 หมู่ 3 บ้านเสาหิน ตำบลหนองหอย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 21 กันยายน พ.ศ.2553

²⁵ สรัสวดี อ๋องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา,(อ้างแล้ว), หน้า 283 – 284.

²⁶ สรัสวดี อ๋องสกุล, เวียงกุมกาม การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนโบราณในล้านนา,(อ้างแล้ว), หน้า 107.

(3) ยุคเก็บผักใส่ซ้าเก็บข้าใส่เมืองพื้นฟูเมืองนครเชียงใหม่ถึงยุคก่อนยกเลิกระบบประเทศราช ล้านนา พ.ศ.2339 - 2441

ภายหลังที่ชุมชนบริเวณเวียงกุมกามร้างไปประมาณ 100 กว่าปี ได้มีการฟื้นฟูขึ้นอีกครั้งในยุคเก็บผักใส่ซ้าเก็บข้าใส่เมือง หรือยุคหลังที่แม่น้ำปิงเปลี่ยนสายมาเป็นแม่น้ำปิงในปัจจุบันแล้วในชื่อ “ท่าวังตาล” เป็นชุมชนขนาดใหญ่พอสมควร ซึ่งบริเวณท่าวังตาลนี้จะเส้นทางคมนาคมระหว่างเมืองนครเชียงใหม่กับเมืองทางใต้(สยาม) ดังปรากฏหลักฐานพระเจ้ากาวิละ พระเจ้านครเชียงใหม่พระองค์แรก (พ.ศ.2325 – 2358) ทรงเสด็จกลับจากกรุงเทพฯ ก็ขึ้นมาตามแม่น้ำปิงและทรงพักประทับค้างคืนที่ท่าวังตาลรุ่งเช้าจึงเสด็จเข้าเวียงเชียงใหม่ หรือการเดินทางไปกรุงเทพฯ ก็ทรงเสด็จมาลงเรือที่ท่าวังตาล ด้วยบริเวณนี้เป็นท่าน้ำลึก เรือที่ประทับขนาดใหญ่ที่เดินทางจะไม่ติด ส่วนเจ้าผู้ครองเมืองนครเชียงใหม่องค์ต่อมาที่ใช้วิธีการเดินทางเสด็จเช่นเดียวกัน ดังปรากฏในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวว่า

“...(พ.ศ.2347)พระเปนเจ้า(พระเจ้ากาวิละ)อยู่เมืองใต้เดือนปลาย ๑๓ วัน..พระเปนเจ้าก็เอาเจ้าเมืองเชียงตุงแลลูกนาขวยยกออกจาก ณ กรุงทพมหานคร ขึ้นมาได้เดือนปลาย ๒๖ วัน มายังนอนท่าวังตาลคืน ๑ เดือน ๓ แรม ๘ ค่ำ พระเปนเจ้าเสด็จเข้าสู่เวียง วัน ๓ หันแล...”²⁷

“...(พ.ศ.2358)สมเด็จพระเปนเจ้า (พระเจ้ากาวิละ พร้อมกับเจ้าหลวงคำฝั้น เจ้าผู้ครองนครลำพูน พร้อมกับเจ้านายบุตรหลานและขุนนาง – ผู้เขียน)..เสด็จยาตราขึ้นมานอนตลาดแก้วขึ้นมาด้วยลำดับ..๑๑ คำนอนแม่พริก ๑๒ คำนอนเมืองเถิน ยังเมืองเถิน ๒ วัน เดือนเจียงคืบนอนปากคลองมาด้วยลำดับ เดือนยี่ออก ๕ คำนอนละพูน ออก ๑๐ คำนอนท่าวังตาล เดือนยี่ออก ๑๑ ค่ำ วันอาทิตย์ยามกลองงายสมเด็จพระเปนเจ้าเสด็จเข้าเมือง...”²⁸

พระเจ้ากาวิละ
พระเจ้านครเชียงใหม่ พระองค์แรก
(ที่มา : หนังสือเจ้าหลวงเชียงใหม่)

²⁷ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, (อ้างแล้ว), หน้า 138.

²⁸ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, (อ้างแล้ว), หน้า 151.

จากหลักฐานที่ปรากฏในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ “ท้าววังตาล” จึงเป็นท่าเรือสำคัญของเมืองนครเชียงใหม่ที่ใช้เดินทางติดต่อกับหัวเมืองทางสยาม และเป็นท่าเรือที่มีความสำคัญใช้สืบมาจนกระทั่งการคมนาคมทางน้ำหมดความสำคัญลงเมื่อรถไฟมาถึงเชียงใหม่ในพ.ศ.2464

เมื่อท้าววังตาลกลายเป็นท่าเรือจึงมีผู้คนเริ่มเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยเพิ่มมากขึ้น ภายหลังจึงมีการขยายตัวไปตั้งชุมชนจากทิศตะวันตกสู่ด้านทิศตะวันออก โดยตั้งบ้านเรือนตามแนวของปิงห่าง การขยายตัวจะผ่านวัดกู่คำ ผ่านหน้าวัดศรีบุญเรือง ผ่านทางเข้าเวียงกุมกาม²⁹ จนไปจรดถนนสายเชียงใหม่ – ลำพูน บ้านเรือนตั้งเรียงรายไปตามแนวยาวของปิงห่าง ในลักษณะเช่นเดียวกับสมัยราชวงศ์มังราย ที่ตั้งบ้านเรือนตามริมแม่น้ำปิง(ปิงห่าง) ผลการขยายตัวของชุมชนในเขตนี้ทำให้วัดต่างๆ ตามเส้นทางปิงห่างที่เคยร้างไปได้รับการบูรณะ วัดที่ได้รับการฟื้นฟู เช่น วัดศรีบุญเรือง(วัดโรงวัว) วัดเสาหิน วัดกองทราย(วัดยางหนุ่ม) วัดพระนอนหนองผึ่ง(วัดบ้านปิง) วัดกู่เสือ และวัดปากกอง เป็นต้น การตั้งถิ่นฐานแนวปิงห่างจึงมีการเริ่มมีการพัฒนาถนนขึ้นในสมัยพระยาทรงสุรเดช (อ้น บุนนาค) ข้าหลวงใหญ่มณฑลลาวเฉียง (พ.ศ.2436 – 2442) ซึ่งทำในพ.ศ.2438 เป็นถนนเชียงใหม่ – ลำพูนให้เกวียนสามารถผ่านได้ ถนนสายนี้เริ่มต้นที่เชิงสะพานนวรัฐ ผ่านหนองหอย เลียบตามแนวปิงห่างที่วัดกู่ขาว และมีการพัฒนาซ่อมแซมตลอดมา เช่น พ.ศ.2443 พ.ศ.2448 และในพ.ศ.2454 ทางราชการได้นำดินยางมาให้ชาวบ้านช่วยกันปลูกสองข้างทาง³⁰ โดยทางราชการจะแจกดินยางพร้อมกับปักหลักระยะห่างของจุดที่จะปลูกดินยางไว้ให้ ชาวบ้านเสาหินก็ได้ถูกจัดแบ่งให้ร่วมปลูกและทำหน้าที่ดูแลรักษาดินยางจนกว่าจะโตในช่วงที่ถนนตัดผ่านใกล้หมู่บ้าน ซึ่งแม่อุ้ยจันทร์ กาวิละ ก็เป็นหนึ่งในชาวบ้านเสาหินผู้ที่เคยร่วมปลูกดินยางและดูแลรักษาดินยางที่ปลูกด้วย³¹

ส่วนการขยายตัวของชุมชนอีกฟากหนึ่งที่อยู่ทางด้านทิศตะวันออกของหมู่บ้านเสาหิน มีการขยายตัวมาในแนวตะวันออกสู่ตะวันตก คือ บริเวณหมู่บ้านเมืองสาคร เป็นหมู่บ้านของชาวไทลื้อ ไทเขิน และไทใหญ่ มาจากเมืองสาคร เมืองขึ้นของเมืองนครเชียงใหม่ ที่ถูกกวาดต้อนเข้ามาอยู่เมืองนครเชียงใหม่ในยุคเก็บผักใส่ซ้าเก็บข้าใส่เมืองช่วงพ.ศ.2341 และ พ.ศ.2344³² โดยยุคแรกนั้นมีผู้คนที่มาจากเมืองสาครจำนวน 7 ตระกูล คือ (1) ตระกูลอุ้ยปัน (2) ตระกูลอุ้ยปัก (3) ตระกูลอุ้ยด้วง (4) ตระกูลอุ้ยปวน (5) ตระกูลอุ้ยผัด (6) ตระกูลอุ้ยเพย และ (7) ตระกูลอุ้ยทา อุ้ยหมา อุ้ยหน่อ³³ ภายหลังเมื่อชุมชนขยายตัวมากขึ้นแบ่งเป็น “บ้านเมืองสาครหลวง”(บ้านเมืองสาครดั้งเดิม) กับ “บ้านเมืองสาครน้อย”

²⁹ สรัสวดี อ๋องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา,(อ้างแล้ว), หน้า 109.

³⁰ สรัสวดี อ๋องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา,(อ้างแล้ว), หน้า 110.

³¹ สัมภาษณ์แม่บัวจัน จันทร์กลับ (ธิดาของแม่อุ้ยจันทร์ กาวิละ) อายุ 73 ปี บ้านเลขที่ 73/3 หมู่ 3 บ้านเสาหิน ตำบลหนองหอย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 21 กันยายน พ.ศ.2553

³² ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, (อ้างแล้ว), หน้า 130 และ 131.

³³ แผ่นเอกสารประวัติหมู่บ้านเมืองสาครหลวง ตำบลหนองหอย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

(ขยายตัวออกมาตั้งเป็นบ้านเมืองสาครเมื่อพ.ศ.2450) และชาวบ้านเมืองสาครบางส่วนก็ขยายตัวออกมาอยู่บริเวณบ้านสันป่าเลียงจนกระทั่งกระทั่งถึงบ้านเสาหิน ดังนั้นบ้านเสาหินจึงเกิดจากการขยายตัวของหมู่บ้านทางทิศตะวันตกคือแถบบ้านช้างค้ำ³⁴ บ้านเจดีย์เหลี่ยม ท่าวังตาล กับหมู่บ้านทางทิศตะวันออก แถบบริเวณบ้านเมืองสาคร ผสมกับกลุ่มคนจากภายในตัวเวียงเชียงใหม่ที่ขยายออกมาหาที่ทำกิน

ชุมชนเสาหินจึงได้ถูกฟื้นฟูมาตั้งแต่ช่วงประมาณพ.ศ.2400 เป็นต้นมา มีบ้านเรือนตั้งกระจายอยู่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้และด้านทิศใต้ของวัดเสาหินประมาณ 20 หลังคาเรือน ส่วนด้านทิศเหนือ ทิศตะวันออก และทิศตะวันตกของวัดเสาหินเป็นทุ่งนาพื้นที่ใหญ่ของชาวบ้านเสาหินที่มีที่นารายละประมาณ 10 ไร่ เรียกว่า “ทุ่งเสาหิน” หรือ “ทุ่งหนองหอย” ใช้น้ำจากลำเหมืองหนองผึ่งที่ต่อมาจากแม่น้ำปิง เมื่อครั้งแรกที่ฟื้นฟูหมู่บ้านขึ้นใหม่ใช้ชื่อว่า “บ้านสันค้อ” เนื่องจากตั้งชุมชนอยู่ไม่ไกลจาก “สันค้อ” หรือ “กำแพงเวียงกุมกาม” จึงเรียกตามจุดเด่นของที่ตั้งหมู่บ้านว่าบ้านสันค้อ พร้อมกับเรียกผีเสื้อบ้าน(ผีเจ้าบ้าน)ของหมู่บ้านเสาหินตามลักษณะพื้นที่ว่า “เจ้าพ่อสันค้อบวหมู” มาจนถึงปัจจุบัน ส่วนวัดนั้นชาวบ้านยังเรียกตามชื่อโบราณว่า “วัดเสาหิน” ในภายหลังจึงมีการเปลี่ยนเรียกชื่อหมู่บ้านกับวัดให้ตรงกันเป็น “บ้านเสาหิน” ที่ใช้สืบมาในปัจจุบัน

ในยุคนี้ผู้ปกครองหมู่บ้านเสาหินที่เรียกว่า “พ่อหลวง”(ผู้ใหญ่บ้าน) มาจากคนภายในหมู่บ้านแล้วได้รับการแต่งตั้งยศศักดิ์จากเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ให้ปกครอง ที่อาจมียศเป็น “ท้าว” “หมื่น” หรือ “แสน” ดังปรากฏชื่อผู้ปกครองหมู่บ้านเมืองสาครซึ่งเป็นหมู่บ้านใกล้เคียงกับหมู่บ้านเสาหินก็มียศเป็น “ท้าว” หรือ “แสน” ได้แก่ “ท้าวเชื่อนคำ” (พ.ศ.2380 – 2438) และ “แสนพดลย์” (พ.ศ.2439 – 2449)³⁵ ยุคนี้หมู่บ้านเสาหินจึงฟื้นฟูขึ้นอีกครั้งโดยมี “พ่อหลวง” ผู้ปกครองเป็นคนภายในหมู่บ้านเองแต่จะได้รับการแต่งตั้งจากเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ให้ขึ้นต่อ “พ่อแคว่น”(กำนัน) และ “พ่อแคว่น” ก็จะขึ้นกับเจ้านายเมืองนครเชียงใหม่อีกชั้นหนึ่ง

(4) ยุคमतลเทศาภิบาลถึงก่อนแผนพัฒนาเศรษฐกิจ พ.ศ.2442 - 2503

เมื่อมีการปฏิรูปการปกครองของสยามตั้งแต่พ.ศ.2442 เป็นต้นมา สยามได้ผนวกล้านนาเข้าเป็นส่วนหนึ่ง ที่ถือว่าเป็นการสิ้นสุดระบบการปกครองแบบประเทศราชของล้านนา เจ้าผู้ครองนครเจ้านายและขุนนางในเมืองเชียงใหม่ไม่ได้มีอำนาจปกครองบ้านเมืองโดยตรงเหมือนอดีต แต่ถูกลดอำนาจลงจนกลายเป็นข้าราชการของสยาม พร้อมทั้งได้จัดให้มีการจัดรูปแบบการปกครองแบบใหม่ขึ้นจากส่วนกลาง โดยการจัดแบ่งพื้นที่การปกครองออกเป็นเขตจังหวัด อำเภอ(แขวง) ตำบล(แคว้น) และหมู่บ้านซึ่งเป็นรูปแบบที่ใช้สืบมาจนปัจจุบัน หมู่บ้านเสาหินในระยะแรกนี้ก็ถูกจัดให้อยู่ในแคว้นหนอง

³⁴ อดีตชาวบ้านเสาหินจะมีที่นาอยู่บริเวณ “ทุ่งหนองผึ่ง” ใกล้วัดช้างค้ำ บ้านช้างค้ำ ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่

³⁵ แผ่นเอกสารประวัติหมู่บ้านเมืองสาครหลวง ตำบลหนองหอย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

หอย แขวงเมืองนครเชียงใหม่ โดยแคว้นหนองหอยจะมีนายแคว้น(กำนัน) 1 คนส่วนกลางกำหนดให้มียศเป็น “พญา” ส่วนพ่อหลวง(ผู้ใหญ่บ้าน)หมู่บ้านต่างๆ รวมถึงหมู่บ้านเสนาห์กำหนดให้มียศเป็น “แสน” ภายหลังต่อมาในช่วงพ.ศ.2450 นายแคว้นหนองหอยได้เปลี่ยนตำแหน่ง “พญา”³⁶ เป็นตำแหน่ง “ขุน”³⁷ ตามตำแหน่งแบบขุนนางสยามให้เหมือนกับนายแคว้นของแคว้นอื่นๆ นายแคว้นหนองหอยคนแรกที่ได้ตำแหน่งเป็นขุนคือ “ขุนไชยาปิ่น” บ้านเมืองสาคร (พ.ศ.2450 – 2468) “พ่อแคว้น” และ “พ่อหลวง” จะเป็นตัวแทนของชาวบ้านในการติดต่อกับทางราชการ ชาวบ้านในอดีตน้อยคนที่จะได้ติดต่อกับทางราชการโดยตรง ทุกอย่างต้องผ่านพ่อแคว้นหรือพ่อหลวงบ้านเสมอ

ขุนไชยาปิ่น

พ่อแคว้น(กำนัน)ตำบลหนองหอยคนแรก
(ที่มา : หนังสือคณะสงฆ์ตำบลหนองหอย)

ในยุคนี้แม้มีการตัดถนนสายเชียงใหม่ – ลำพูน (สายต้นยาง)มาตั้งแต่พ.ศ.2438 ทำให้เกิดการขยายตัวของคนบริเวณ 2 ข้างถนนมากขึ้นจนเกิดการขยายตัวตั้งหมู่บ้านใหม่ๆ ขึ้นหลายหมู่บ้าน แต่หมู่บ้านเสนาห์ก็ยังมีผู้คนไม่หนาแน่นคือมีบ้านเรือนประมาณ 50 หลังคาเรือน (หมู่บ้านใกล้เคียงในยุคนี้เช่นบ้านช้างค้ำก็มีบ้านเรือนประมาณ 20 หลังคาเรือน) ยังมีวิถีชีวิตเรียบง่ายคล้ายกับในยุคจารีตที่มีการทำนาเพื่อบริโภคเป็นหลัก สัตว์เลี้ยงที่เลี้ยงเพื่อใช้ประโยชน์ของหมู่บ้านเสนาห์ที่เลี้ยงแทบทุกหลังคาเรือนคือ วัวควาย ซึ่งส่วนใหญ่

ชาวบ้านจะนิยมเลี้ยงควายเพื่อนำมาใช้ไถนา ส่วนวัวมีจำนวนน้อยจะเลี้ยงเพื่อลากล้อ(เทียมเกวียน) ควายที่เลี้ยงครอบครัวไหนมีประมาณ 2 – 3 ตัว วิถีเลี้ยงก็ไม่ได้ดูแลมากใช้วิธีปล่อยให้ออกหากินเองตามทุ่งตามชายป่าละเมาะ

คือตอนเช้าประมาณ 7 โมงชาวบ้านแต่ละหลังคาก็จะปล่อยวัวควายออกจาก “แหล่งวัวแหล่งควาย (คอก)” วัวควายก็จะเดินหากินรวมกันเป็นกลุ่มๆ ไปไกลสุดถึงเขตบริเวณวัดสันป่าเลียง พอถึงตอนเย็นช่วงประมาณบ่าย 3 – 4 โมงวัวควายก็เดินกลับมาเองเป็นกลุ่มๆ และจะแยกกันกลับเข้า “แหล่ง(คอก)” ตามบ้านเอง ไม่ปรากฏมีการขโมยวัวควายของชาวบ้านเสนาห์ที่ปล่อยออกหากินในยุคนี้ ควายช่วง

³⁶ ตำแหน่ง “พญา” เดิมภายในล้านนาใช้กับตำแหน่ง “กษัตริย์” ภายหลังค่อยลดใช้เป็นตำแหน่งของขุนนางชั้นผู้ใหญ่ จนกระทั่งถึงยุคปฏิรูปการปกครองกลายเป็นเพียงตำแหน่งของนายแคว้น(กำนัน) ซึ่งในสมัยราชวงศ์เจ้าเจ็ดคนล้านนามีลำดับยศศักดิ์ของขุนนางจากสูงมาต่ำดังนี้ คือ (1) เจ้าพญาหลวง (2) เจ้าพญา (3) พญาหลวง (4) พญา (5) แสนหลวง (6) แสน (7) ท้าว (8) หาญ (9) หมื่นหลวง (10) หมื่น

³⁷ เป็นตำแหน่งขุนนางแบบสยาม ซึ่งมีลำดับยศจากสูงมาต่ำดังนี้ (๑) สมเด็จเจ้าพระยา (๒) เจ้าพระยา (๓) พระยา (๔) พระ,หมื่น (๕) หลวง (๖) ขุน (๗) หมื่น (๘) พัน และ (๙) นาย

ประมาณพ.ศ.2490 มีการซื้อขายตัวละประมาณ 500 บาท ไม่นิยมซื้อขายเพื่อฆ่าเพราะชาวบ้านในอดีต ไม่นิยมบริโภคเนื้อสัตว์ใหญ่ที่ให้ลูก แต่จะซื้อขายเพื่อนำมาใช้ในการไถนาเป็นหลัก³⁸

ที่นาบริเวณหน้าวัดช้างค้ำเมื่อพ.ศ.2532 ซึ่งอดีตชาวบ้านเสาคินมีที่นาบริเวณนี้

(ที่มา : หนังสือเวียงกุมกามการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนโบราณในล้านนา)

มีการช่วยเหลือแรงงานระหว่างกันที่เรียกว่า “เอามือเอแรง” ภายในหมู่บ้านและหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น บ้านช้างค้ำ บ้านเจดีย์เหลี่ยม บ้านโรงวัว(ศรีบุญเรือง) บ้านสันป่าเลิง และบ้านเมืองสาคร ที่ส่วนใหญ่เป็นคนรู้จัก เป็นเครือญาติทางการสมรส และชาวบ้านบางส่วนของบ้านเสาคินก็เป็นศรัทธาวัดช้างค้ำตามบรรพบุรุษเป็นศรัทธาวัดช้างค้ำ³⁹ นักเรียนรุ่นเก่าของบ้านเสาคินบางส่วนก็ไปเรียนที่โรงเรียนวัดช้างค้ำ(ป. 1 – 4) และชาวบ้านช้างค้ำบางส่วนก็มีเก้าฝั่วย่อยบ้านเสาคิน การเอามือเอแรงก็ไม่มีการจ้างแต่อย่างใด เมื่อคนภายในชุมชนบ้านใดมีการปลูกข้าว กลุ่มบรรดาเครือญาติและกลุ่มบรรดาเพื่อนบ้านก็จะมาช่วยกันทั้งลงแขกดำนา เกี่ยวข้าว หรือฟาดข้าว(นวดข้าว) เมื่อแล้วเสร็จจากคนนี้ก็จะไปลงแรงช่วยเพื่อนบ้านคนอื่นๆ ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนไป ส่งผลทำให้เกิดความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นภายในหมู่บ้านและระหว่างหมู่บ้าน ฝืนนาของชาวบ้านเสาคินมีทั้งอยู่ภายในและภายนอกหมู่บ้าน ที่นาที่อยู่ภายในหมู่บ้าน คือ “ทุ่งเสาคิน” หรือ “ทุ่งหนองหอย” เป็นทุ่งนาฝืนใหญ่อยู่บริเวณด้านทิศเหนือ ทิศตะวันออก และทิศตะวันตกของวัดเสาคิน ด้านทิศเหนือเป็นทุ่งนาไปจนถึงบริเวณถนนสายมหิดล(สายอ้อมเมือง) ด้านทิศตะวันออกเป็นทุ่งนาไปจนถึงถนนสายเชียงใหม่ – ลำพูน ดังนั้น

³⁸ สัมภาษณ์แม่บัวจัน จันทรักกลับ (ศิษย์เก่าโรงเรียนวัดเสาคิน) อายุ 73 ปี, (อ้างแล้ว).

³⁹ สัมภาษณ์แม่อุ้ยดี ต๊ะเปียง อายุ 83 ปี บ้านเลขที่ 13 หมู่ 3 บ้านเสาคิน ตำบลหนองหอย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 21

คนเฒ่าคนแก่ของบ้านเสาทินจึงเล่าว่า “เมื่อสมัยเป็นนักเรียนอยู่โรงเรียนวัดเสาทินสามารถมองเห็นรถไฟได้”⁴⁰ ส่วนทุ่งนาผืนใหญ่อีกแห่งหนึ่งของชาวบ้านเสาทินที่อยู่ภายนอกหมู่บ้าน คือ “ทุ่งหนองผึ่ง” อยู่ใกล้วัดช้างค้ำ (บ้านช้างค้ำ ต.ท่าวังตาล อ.สารภี ในปัจจุบัน) ทุ่งนาพื้นที่บริเวณนี้ทั้งทุ่งเสาทิน และทุ่งหนองผึ่งจะใช้ลำน้ำเหมืองหนองผึ่ง ลำเหมืองสาขาค่อมาจากแม่น้ำปิง⁴¹ (บริเวณแถบเมืองสาครใช้เหมืองพญาคำ) ที่ไหลอ้อมผ่านทุ่งนาของบ้านเสาทิน บ้านสันป่าเลียง บ้านสันค้อ บ้านช้างค้ำ และบ้านหนองผึ่ง⁴² ซึ่งจะมีฝายหนองผึ่ง(อยู่บริเวณร้านอาหารนางนวล)เป็นฝายสำคัญของลำเหมืองหนองผึ่ง ทุกปีจะมีการเลี้ยงฝายและเกณฑ์เจ้าของนาที่ใช้ฝายฝายเดียวกันตีฝาย พร้อมกับกำหนดเกณฑ์วัสดุที่จะตีซ่อมแซมฝายต่อจำนวนพื้นที่นา คือ ที่นา 1 ไร่ต่อไม้รวก 5 เล่ม และกระสอบทราย เหมืองหนองผึ่งนอกใช้น้ำในการทำนา ยุคนี้ชาวบ้านเสาทินก็ใช้ประโยชน์เป็นที่อาบน้ำและซักล้างข้าวของเครื่องใช้ ส่วนน้ำดื่มใช้บ่อน้ำ(น้ำบ่อ)ที่ขุดไว้ตามบ้านเรือน⁴³ ส่วนข้าวที่ปลูกก็เป็นข้าวเหนียวสายพันธุ์โบราณ เช่น ข้าวผา (เปลือกมีสีแดง เม็ดในป้อมสั้นสีขาวปนแดง) และข้าวลาย เป็นต้น

ที่นาเหล่านี้นอกจากเป็นที่ปลูกข้าว ก็ยังเป็นแหล่งอาหารสำคัญของชาวบ้านหลายอย่างทั้งกุ้ง หอย ปู ปลา กบ เขียด และแมงจี่หลอบ(แมงกูดจี่)ที่อาศัยอยู่ในนา เพราะเมื่อมีลำเหมืองเชื่อมนำน้ำมาจากแม่น้ำปิงเข้าไปในนาข้าวก็จะมีสัตว์น้ำ

เหล่านี้ตามเข้ามาด้วย ดังชาวบ้านเล่าว่าบริเวณทุ่งเสาทินในยุคนี้ ตอนกลางวันแดดร้อนปลาในท้องนาก็จะเข้าไปตายหมดอยู่ตามรูปูก็่นำมาทำอาหาร ผู้หญิงก็นิยมนำสวิงไปจับ หรือผู้ชายที่มีฝีมือก็สานลอบสานไซไปดักไว้ตามทุ่งนา ปลาตามท้องนาในทุ่งเสาทินยุคนั้นมีจำนวนมากหลากหลายชนิดและตัวโต เช่น ปลาหลิม(ปลาช่อน) ปลากด ตัวขนาดเท่าท่อนแขน หรือปลาสลาก ปลากะเตี๊ด(ปลาหมอ) ตัวขนาดเท่าฝ่ามือ

พ่อค้าแม่ค้าชาวล้านนาในอดีตหาบหม้อไปขาย
(ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

นอกจากทำนาชาวบ้านเสาทิน(รวมถึงชาวบ้านหนองหอยในปัจจุบัน) ยังมีอาชีพที่ทำ

⁴⁰ สัมภาษณ์แม่บัวจัน จันทรภักดิ์ (ศิษย์เก่าโรงเรียนวัดเสาทิน) อายุ 73 ปี, (อ้างแล้ว).

⁴¹ สัมภาษณ์พ่ออุ้ยสม ต๊ะเปียง อายุ 85 ปี บ้านเลขที่ 13 หมู่ 3 บ้านเสาทิน ตำบลหนองหอย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 21 กันยายน พ.ศ.2553

⁴² สัมภาษณ์แม่บัวจัน จันทรภักดิ์ (ศิษย์เก่าโรงเรียนวัดเสาทิน) อายุ 73 ปี, (อ้างแล้ว).

⁴³ สัมภาษณ์แม่อุ้ยจันทรสม ศรีวงศ์ อายุ 78 ปี บ้านเลขที่ 15 หมู่ 3 บ้านเสาทิน ตำบลหนองหอย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 21 กันยายน พ.ศ.2553

สืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ คือ การปั่นหม้อ หม้อที่ปั่นมีหลายชนิด เช่น หม้อแกง หม้อใส่ข้าวหนึ่ง (ทำให้ข้าวอุ่นอยู่ได้นาน) ส่วนน้ำคั้นนั้นไม่ทำการปั่นเพราะมีช่างปั่นฝีมืออยู่ที่บ้านหารแก้ว (ด.หารแก้ว อ.หางดง ในปัจจุบัน) หากชาวบ้านเสาหินจะใช้น้ำคั้นก็เดินไปซื้อที่บ้านหารแก้ว ส่วนดินที่ใช้ปั่นนั้นไม่ได้มีอยู่ภายในหมู่บ้านแต่จะมีคนต่างหมู่บ้านนำดินบรรจุทุกล้อเกวียนมาขายให้ หม้อแกงที่ปั่นของบ้านเสาหินจะเผากลางแจ้ง เมื่อทำเสร็จจะหาบไปขายที่กาดประตู่เชียงใหม่ กาดสันป่าข่อย หรือ กาดต้นลำไย(กาดหลวง) ราคาซื้อขายหม้อแกงช่วงประมาณพ.ศ.2500 ลูกละ 3 – 4 บาท หากหาบหม้อไปขายกาดประตู่เชียงใหม่จะต้องข้ามแม่น้ำปิงไปฝั่งตะวันตก ชาวบ้านเสาหินจะลงท่าเรือแม่น้ำปิงฝั่งตะวันออก(บริเวณสถานีตำรวจภูธรภาค 5 ในปัจจุบัน)และขึ้นท่าเรือแม่น้ำปิงฝั่งตะวันตกที่ทำป่าพร้าว(ปัจจุบันเป็นร้านอาหาร) มีลุงคั้น กับ ลุงแก้ว ชาวบ้านหนองหอยรับจ้างพายเรือ ช่วงประมาณ พ.ศ.2495 ราคาพายเรือข้ามฟากต่อคนเก็บ 1 – 2 สตางค์ หม้อแถบหนองหอยมีการปั่นกันหลายชุมชนจนเป็นที่รู้จักและเรียกติดปากของชุมชนอื่นๆ ในสมัยนั้นว่า “หม้อหนองหอย”⁴⁴

ส่วนการค้าขายอื่นๆ ของชาวบ้านเสาหินที่มีบางส่วนเป็นพ่อค้าแม่ค้ารายย่อย ตลาดที่ชาวบ้านเสาหินไปซื้อขายมีหลายแห่งทั้งกาดหลวง กาดสันป่าข่อย และกาดประตู่เชียงใหม่ พ่อค้าแม่ค้าบ้านเสาหินจะหาบของออกจากหมู่บ้านตั้งแต่ประมาณตี 4 – 5 เดินลัดทุ่งนาไปออกถนนสายเชียงใหม่ – ลำพูน ซึ่งสองข้างทางก็มีต้นหญ้าขึ้นสูง ต้องจุดไม้แคร่เพื่อให้มีแสงสว่างเวลาเดินทาง ของที่หาบไปขายส่วนใหญ่เป็นพืชผลที่ปลูกเองหรือสั่งหาได้ภายในหมู่บ้านเสาหินและหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น หอย ปู ปลา แมงมัน แมงนูน หน่อไม้ ผลไม้ หมาก พลุโดยเฉพาะผักต่างๆ มีปลูกกันมากที่หมู่บ้านช้างค้ำแม่ค้ำ บ้านเสาหินจะเข้าไปซื้อแล้วนำหาบไปขายอีกทอดหนึ่ง เมื่อเดินทางหาบเอาของไปขายตามรายทางก็จะมีชาวบ้านที่มารอซื้อบางครั้งก็ขายหมดก่อนไปถึงกาดสันป่าข่อย หรือ กาดหลวง ขากลับก็จะซื้อสินค้าที่ไม่สามารถผลิตได้ภายในหมู่บ้านจากตลาดกลับเข้ามาขายหรือเก็บไว้กินเอง เช่น เสื้อผ้า(เสื้อผ้าบางครั้งก็จะมีแขกหาบผ้ามาขายตามบ้านเรือน) เกลือ กะปิ แคบหมู ยาสูบ เมี่ยง เนื้อหมู เนื้อวัว เนื้อควาย(พ.ศ.2495 เนื้อควายกิโลกรัมละ 6 บาท) โดยเฉพาะพวกที่เป็นเนื้อสัตว์เมื่อซื้อมาแล้วจะต้องทำการย่างเพื่อให้เก็บไว้กินได้นานๆ นอกจากสินค้าหาซื้อจากตลาดยังมีสินค้าที่จำเป็นในชีวิตประจำวันที่ต้องหาซื้อจากในชุมชนอื่นๆ เพราะบางอย่างไม่สามารถผลิตได้ในหมู่บ้านเสาหิน เช่น เครื่องมือเครื่องใช้จากเหล็ก(มีด พร้า จอบ เสียม) ในซื้อจากบ้านเมืองกาย หรือ ร้านสุขโข แถบช้างม่อย, เครื่องเงิน(ครุฑฮักครุฑหาง) จากบ้านศรีปันคร้ว, ดินขอ(กระเบื้องมุงหลังคา) จากแถบอำเภอหางดง และ น้ำหนั่ง จากบ้านนันทาราม⁴⁵ ฯลฯ สินค้าเหล่านี้มีทั้งพ่อค้าแม่ค้าหาบมาขายในหมู่บ้านหรือชาวบ้านเสาหินออกไปซื้อเอง

⁴⁴ สัมภาษณ์แม่อุ้ยเจริญ บัวล้อม อายุ 78 ปี บ้านเลขที่ 1 ชุมชนท่าสะอาด ตำบลวัดเกต อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 4 สิงหาคม พ.ศ.2553

⁴⁵ “น้ำหนั่ง” อาจมีแม่ค้ำบ้านเสาหินเดินไปซื้อที่บ้านนันทารามแล้วนำเอามาแบ่งขายภายในหมู่บ้านเสาหินอีกทีหนึ่ง

เมื่อดูแล้วเหมือนชาวบ้านในหมู่บ้านเสาหินต้องพึ่งพาตลาดมากในยุคนี้ แต่การค้าขายที่ตลาดเป็นเพียงภาพของตัวแทนของพ่อค้าแม่ค้าบ้านเสาหินกลุ่มหนึ่งที่ทำการค้าขาย ชาวบ้านเสาหินส่วนใหญ่ทั่วไปนั้นพึ่งพิงตลาดน้อยมาก จะไปตลาดเองก็ต่อเมื่อใกล้ถึงงานหรือวันสำคัญ เช่น งานบวช วันปีใหม่(สงกรานต์) วันทานกัวยสลาก ปกติในแต่ละวันก็จะเลี้ยงเปิดไก่ ปลุกผักไว้กินเอง หรือหาเก็บผัก ขุดหน่อไม้ ขุดปูจับปลาหากบเจียคบริเวณหมู่บ้าน⁴⁶ สินค้าที่ต้องซื้อจากตลาดส่วนใหญ่จึงเป็นของอุปโภคบริโภคที่ไม่สามารถผลิตหรือหาเองได้ภายในชุมชน

อีกหนึ่งอาชีพที่เข้ามาภายหลังรถไฟมาถึงเชียงใหม่ในปีพ.ศ.2464 คือ อาชีพเลี้ยงหมู ชาวบ้านเสาหินแต่ละหลังคาเรือนจะเลี้ยงประมาณ 2 – 6 ตัว จะมีชาวจีนรับซื้อลูกจากภาคกลางบรรทุกรถไฟขึ้นมาขายให้กับชาวบ้าน อาหารที่ใช้เลี้ยงหมูก็มีหยวกกล้วย, ต้นบอน, ผักขมที่ปลูกไว้หรือหาเก็บตามหมู่บ้านผสมกับแกลบ(ได้จากการตำข้าว) ตอนหลังเริ่มมีคนเอาหัวถั่วเขียว(กากถั่วเขียว)มาขายก็นำมาต้มผสมกับผักขมและแกลบ เลี้ยงประมาณ 6 เดือน – 1 ปีก็ขายได้ ซึ่งจะมีคนจีนมารับซื้อภายใน

การแต่งกายของผู้หญิงยุคเก่าของบ้านเสาหิน
ในภาพคือ แม่ฮุยโม่่ง(ซ้ายมือ)กับแม่ฮุยคำ(ขวามือ)
(ที่มา : แม่ฮุยจันทร์สม ศรีวงศ์, หลานแม่ฮุยคำ)

หมู่บ้านหรือบางครั้งก็นำไปขายให้ที่บริเวณสถานีรถไฟ แล้วพ่อค้าก็จะนำหมูขึ้นรถไฟ ล่องลงไปขายทางภาคกลาง ส่วนไก่ที่เคยเลี้ยงไว้บริโภคแทบทุกครัวเรือนก็เริ่มมีพ่อค้าจากบ้านเด่นเข้ามาหาซื้อไก่ในบ้านเสาหินเพื่อนำไปชำแหละขาย ราคาซื้อขายไก่อช่วงพ.ศ. 2495 ตัวละ 3 – 4 บาท

ส่วนสิ่ง que เริ่มเปลี่ยนแปลงอีกอย่างหนึ่งในยุคนี้ ที่เริ่มจุดเริ่มสร้างคนชนชั้นกลางให้เกิดขึ้นภายในชุมชนก็คือการตั้งโรงเรียนวัดเสาหินในพ.ศ.2466⁴⁷ (หมู่บ้านใกล้เคียงเช่นหมู่บ้านช้างค้ำก็เริ่มตั้งโรงเรียนวัดช้างค้ำประมาณพ.ศ.2471) ทำให้เด็กภายในหมู่บ้าน โดยเฉพาะเด็กผู้หญิงมีโอกาสได้หนังสือ

เพราะแต่เดิมต้องบวชเรียนภายในวัด เด็กผู้หญิงจึงไม่มีโอกาสได้เรียนหนังสือ ดังนั้นในสมัยนี้ทั้งเด็กผู้หญิงและผู้ชายได้มีโอกาสได้เข้าเรียนแบบโรงเรียนสมัยใหม่ เมื่อ

⁴⁶ สัมภาษณ์แม่ฮุยดี ตะเปียง อายุ 83 ปี, (อ้างแล้ว).

⁴⁷ โรงเรียนวัดเสาหิน, เอกสารประวัติโรงเรียนวัดเสาหิน ตำบลหนองหอย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, พ.ศ.2553.

จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนวัดเสนาหิน บางคนก็เข้าไปเรียนต่อโรงเรียนชั้นมัธยมภายในเวียงเชียงใหม่ เช่น เด็กผู้หญิงนิยมไปเรียนต่อที่โรงเรียนสตรีวัฒโนทัยพายัพ เด็กผู้ชายก็ไปเรียนต่อโรงเรียนยุพราชวิทยาลัย⁴⁸ เมื่อเรียนจบก็รับราชการหรือทำงานตามห้างร้านบริษัทต่างๆ ซึ่งได้กลายเป็นชนชั้นกลางของหมู่บ้านเสนาหิน

จนกระทั่งถึงช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ.2484 - 2488) ฝ่ายสัมพันธมิตรคืออเมริกาและอังกฤษที่เป็นคู่สงครามกับญี่ปุ่นและไทยที่ร่วมเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่น จึงได้ล้อมบริเวณจุดยุทธศาสตร์สำคัญด้วยการทิ้งระเบิดหลายลูก ซึ่งกองทัพอากาศญี่ปุ่นและไทยนอกจากตั้งอยู่ภายในตัวเวียงเชียงใหม่ก็มีการตั้งอยู่บริเวณสถานีรถไฟ บ้านสันป่าข่อย และบ้านท่าเสาต่อๆ บริเวณนี้จึงมีการทิ้งระเบิดอย่างหนักด้วยเป็นจุดสำคัญของการคมนาคมขนส่งและที่ตั้งกองกำลังของญี่ปุ่นกับไทย ส่วนบ้านเสนาหินที่อยู่ใต้ลงมาจากสถานีรถไฟประมาณ 4 กิโลเมตร ชาวบ้านก็จะหลบหลุมหลบภัยแทบทุกหลังคาเรือน ทุกวันจะรอฟังเสียงสัญญาณเตือน(หาว)ที่อยู่บริเวณเจดีย์แก้วริมแม่น้ำปิง เมื่อได้ยินเสียงเตือนก็จะวิ่งหลบลงหลุม แต่บ้านเสนาหินอยู่ห่างจากจุดยุทธศาสตร์การโจมตีที่เน้นบริเวณสถานีรถไฟเชียงใหม่ บริเวณนี้จึงไม่ถูกทิ้งระเบิด จึงทำให้มีการใช้พื้นที่ศาลาบางส่วนของวัดเสนาหินเป็นที่พักของเหล่านายทหารไทย และทางโรงเรียนยุพราชวิทยาลัยได้นำนักเรียนมาเรียนชั่วคราวที่โรงเรียนวัดเสนาหินเพื่อหลบภัยสงคราม

ในปลายทศวรรษ 2490 ช่วงรอยต่อก่อนหน้าประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจ เริ่มปรากฏมีโรงงานเข้ามาตั้งภายในชุมชนที่เกิดจากการขยายตัวของตัวเมืองเชียงใหม่ โดยมีคนจีนจากจังหวัดปราจีนบุรีมาลงทุนตั้ง “โฮงจูน” หรือ โรงงานจูนเส้น ชื่อ “โรงงานจูนเส้นเชียงใหม่” มาตั้งบริเวณบ้านเสนาหิน(ปัจจุบันเป็นบ้าน อู่ซ่อมรถ และร้านค้า) ช่วงพ.ศ.2495 ได้ล่าจ้างตากจูนเส้นวันละ 4 บาท แต่ก็ทำเฉพาะหน้าร้อนกับหน้าหนาว พอหน้าฝนจะตากจูนเส้นไม่ได้ เลิกกิจการไปประมาณทศวรรษ 2510 ผลพลอยได้จากโรงงานจูนเส้นคือ ชาวบ้านนำน้ำล้างจูนเส้นไปรดผักที่ปลูกทำให้ผักงาม โรงงานจูนเส้นจึงเสมือนเป็นความเจริญแบบสมัยแรกๆ ที่กระจายเข้าสู่บ้านเสนาหิน และมีความเปลี่ยนแปลงอื่นๆ อีกมากมายที่เข้ามาแทนที่ของเก่าที่สืบทอดมาจากยุคก่อนเมื่อเข้าสู่ยุคแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

(5) ยุคแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พ.ศ.2504 - ปัจจุบัน(พ.ศ.2554)

แผนพัฒนาฉบับที่ 1 (พ.ศ.2504-2509) เรียกว่า “แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ” และตั้งแต่แผนพัฒนาฉบับที่ 2 (พ.ศ.2510-2514) เรียกว่า “แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ” เพื่อสร้างการพัฒนาสมัยใหม่ให้ประเทศไทยทันสมัย ซึ่งแผนพัฒนาฉบับแรกและฉบับที่ 2 เน้นการพัฒนาด้านเศรษฐกิจเป็นสำคัญโดยเฉพาะการลงทุนในสิ่งก่อสร้างขั้นพื้นฐาน เช่น การคมนาคมและขนส่ง การ

⁴⁸ สัมภาษณ์แม่บัวจัน จันทรกลับ (ศิษย์เก่าโรงเรียนวัดเสนาหิน) อายุ 73 ปี, (อ้างแล้ว).

ชลประทาน การไฟฟ้า สาธารณูปการ ฯลฯ โดยรัฐจะสนับสนุนเพื่อปูพื้นฐานให้มีการลงทุนของเอกชนเป็นหลัก ส่วนแผนพัฒนาฉบับที่ 3 มีการพัฒนามุ่งทิศทางเศรษฐกิจตามเดิม เพื่อลดช่องว่างของรายได้ประชากรที่ห่างกันมากขึ้น อันเป็นผลมาจากการพัฒนาของสองแผนแรก พยายามกระจายรายได้และบริการทางสังคมเข้าสู่ชนบท โดยเฉพาะปรับปรุงสถาบันและองค์กรทางด้านเกษตรและสินเชื่อ ซึ่งเป็นการพัฒนาที่เริ่มจากถนนหนทางและการเกษตรเป็นสำคัญ เพราะเหมาะกับสภาพของประชาชนที่ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกร และสร้างความมั่นคงเพื่อป้องกันการแทรกซึมของคอมมิวนิสต์

หลังจากมีการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่พ.ศ.2504 เป็นต้นมา รัฐบาลได้กระจายสาธารณูปโภคเข้าสู่หมู่บ้านเสาคิน โดยเฉพาะหลังจากมีการตัดถนนมหิดล (ถนนสุขุมวิท หรือ ถนนอ้อมเมือง) ตัดผ่านทุ่งนาของชาวบ้านเสาคินช่วงทศวรรษ 2510 ตัวเมืองเชียงใหม่ได้ขยายตัวออกมาอย่างรวดเร็ว มีการขยายการลงทุนจากนายทุนภายนอกเข้ามาในหมู่บ้านมากขึ้น บริเวณบ้านเสาคินจึงกลายเป็นเขตชานเมือง เกิดความเปลี่ยนแปลงต่างๆ กับวิถีชีวิตของชาวบ้านเสาคินกว่ายุคก่อนหน้าเป็นอย่างมาก เริ่มมีโรงสีเข้ามาตั้งครั้งแรกในหมู่บ้านเสาคินช่วงประมาณพ.ศ.2505 เจ้าของคือแม่คำคนบ้านเสาคิน แต่ได้สามีชื่อ กวา เป็นคนภาคกลาง คิดค่าสีข้าวถึงละ 1-2 บาท ทำให้ค่อยๆ เลิกการดำข้าวนำข้าวมาสีที่โรงสีแทน ส่งผลถึง “มองดำข้าว” ที่เคยมีอยู่ทุกหลังคาเรือนก็หมดหน้าที่ลงไป เริ่มมีไฟฟ้าเข้าสู่หมู่บ้านเสาคินประมาณพ.ศ.2512 ก่อนหน้านั้นใช้ตะเกียงน้ำมันก๊าดหรือจุดเทียนไข(ชัน) เพื่อให้แสงสว่างในยามค่ำคืน

การคลอดลูกหรือการรักษาพยาบาลแบบโบราณได้หายไป เพราะคนที่ชำนาญได้เสียชีวิต และการเดินทางไปโรงพยาบาลสะดวกสบาย โดย “แม่ช่าง”(ออกเสียง “แม่จ้าง”) หรือหมอตำแยคนสุดท้ายของบ้านเสาคินคือ แม่ฮ้อยน้อย เมื่อประมาณทศวรรษ 2510 แม่ฮ้อยน้อยเสียชีวิตคนบ้านเสาคินก็นิยมไปคลอดลูกที่โรงพยาบาลสวนดอก การรักษาโดย “หมอเมือง” ที่ใช้ยาสมุนไพรประกอบกับการเสกเป่าด้วยคาถาอาคมคนสุดท้ายของบ้านเสาคินคือ พ่อฮ้อยฮ้อย พ่อพ่อฮ้อยฮ้อยเสียชีวิตคนก็นิยมไปรักษาที่โรงพยาบาลสวนดอก บ้านเริ่มนิยมซื้อเรือนเก่าที่สร้างด้วยไม้ยกพื้นสูงกลายมาเป็นสร้างด้วยปูนหรือครึ่งไม้ครึ่งปูน เช่น เรือนของแม่บัวจัน จันทรกลับได้ซื้อเรือนไม้แบบโบราณมาสร้างเป็นครึ่งไม้ครึ่งปูนเมื่อพ.ศ.2518 มีคนภายนอกเริ่มย้ายเข้ามาซื้อที่บ้านเสาคินมากขึ้น เช่น บ้านท่าสะอาด บ้านปากกอง และหลายหมู่บ้านในอำเภอสารภี เนื่องจากเนื้อที่บ้านแต่ละครัวเรือนในอดีตกว้าง 4-5 ไร่ จึงแบ่งขายเพื่อส่งบุตรหลานเรียนหนังสือ⁴⁹ อาชีพปั้นหม้อค่อยลดลงและหายไปประมาณหลังพ.ศ.2505 - 2510 เป็นต้นมา มีผลทำให้เกิดการล้อมรั้วบ้านแบ่งเขตให้ชัดเจน ๘ระก่อนหน้านั้นบ้านเรือนไม่มีรั้ว

⁴⁹ สัมภาษณ์แม่บัวจัน จันทรกลับ (ศิษย์เก่าโรงเรียนวัดเสาคิน) อายุ 73 ปี, (อ้างแล้ว).

บ้านมีเพียงเสาหลักปักอาณาเขตไว้ กลุ่มช่างปั้นหม้อรุ่นสุดท้ายของหมู่บ้านเสาคิน คือ แม่ฮุยสุนันทา (ออกเสียง “สุนันตา”) กับ แม่ฮุยนวล⁵⁰

มีนายทุนมาลงทุนทำฟาร์มเลี้ยงหมู(บริเวณพนมพันธ์คอร์ทในปัจจุบัน) โดยช่างทองจากตัวเวียงเชียงใหม่ซื้อที่ดินบริเวณบ้านเสาคินทำฟาร์ม มีประมาณ 100 ไร่ แล้วจ้างชาวบ้านเสาคินและบ้านใกล้เคียงเลี้ยง แต่เปิดได้ไม่นานก็เลิกกิจการประมาณช่วงปลายทศวรรษ 2520 ชาวบ้านบางส่วนในช่วงประมาณพ.ศ.2520 - 2530 ก็นิยมไปรับจ้างปลูกถั่วดิน(ถั่วลิสง)แถบบ้านกลางเวียง อำเภอสาร์ภักดิ์ค่าจ้างวันละ 35 บาท⁵¹

เริ่มมีบ้านจัดสรรเมื่อพ.ศ.2515 เป็นต้นมา นายทุนเป็นนายแพทย์มาซื้อที่ดินบริเวณทุ่งเสาคินหรือทุ่งหนองหอยของชาวบ้านแล้วทำเป็นที่จัดสรรขายภายหลังคือ หมู่บ้านฤๅษีเกษม เริ่มมีผู้คนจากภายนอกเข้ามาตั้งถิ่นฐานทั้งคหบดีและข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ เช่น คุณพ่อชอง นุนนาค (พ.ศ.2449 – 2537) อดีตผู้อำนวยการคลังเขต บุตรชายของมหาอำมาตย์โท พระยามนตรีสุริยวงศ์ (ชั้น นุนนาค) อดีตข้าหลวงหัวเมือง (พ.ศ.2428-2430)⁵² เป็นต้น เมื่อที่นาถูกขายวัวควายและล้อเกวียนก็หมดหน้าที่ตามไปด้วย ชาวบ้านก็ขายวัวควายจนหมดไปจากชุมชน ข้าวสายพันธุ์โบราณที่เคยปลูกก็หายไป ถนนภายในหมู่บ้านเดิมเป็นทางเดินเล็กๆ ก็ขยายทำเป็นถนนลูกรังและพัฒนาเป็นถนนลาดยางในที่สุด ขณะที่ชุมชนใกล้เคียงที่นาที่สวนก็ถูกนายทุนซื้อเพื่อสร้างทั้งตลาดและอาคารต่างๆ เช่น ที่ตั้งชุมชนใจแก้วกับชุมชนการเคหะหนองหอยสร้างบนที่นาของชาวบ้านเมืองสาคร กาดหนองหอยสร้างบนพื้นที่สวนของชาวบ้านเมืองสาคร⁵³ จึงเกิดมีตลาดเกิดขึ้นหลายแห่งใกล้กับหมู่บ้าน เช่น “กาดสันป่ากล้วย” เป็นตลาดเช้า “กาดหนองหอย” “กาดท่าศาลา”(ใกล้ค่ายกาวิละ) เริ่มมีรถจักรยานบรรทุกของปั่นไปขายแทนการเดิน ภายหลังก็เริ่มมีรถจักรยานยนต์ และรถยนต์เข้ามาตามลำดับ จึงกล่าวได้ว่าในยุคแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติหมู่บ้านเสาคินได้กลายเป็นชานเมืองของเชียงใหม่

ตอนที่ 2 สมบัติสาธารณะของชุมชนเสาคิน

สมบัติสาธารณะของชุมชนเสาคิน คือ พื้นที่ที่คนในชุมชนสามารถมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของและช่วยกันสืบทอดดูแลรักษา มีทั้งสมบัติชุมชนในด้านที่เป็นกายภาพสามารถมองเห็นจับต้องได้ และสมบัติชุมชนที่เป็นจินตภาพหรือเกิดจากศรัทธาเชื่อ สมบัติชุมชนที่เป็นกายภาพ เช่น วัดเสาคิน วิหาร อุโบสถ เจดีย์ หอธรรม ภาพจิตรกรรมภายในวิหาร เสาคิน(เสาคินทพิจล)จำลอง โรงเรียนวัดเสาคิน

⁵⁰ สัมภาษณ์แม่ฮุยจันทร์สม ศรีวงศ์ อายุ 78 ปี, (อ้างแล้ว).

⁵¹ สัมภาษณ์พ่อฮุยสม ต๊ะเปียง อายุ 85 ปี, (อ้างแล้ว).

⁵² แม่เสาร์แก้ว นุนนาค อายุ 66 ปี บ้านเลขที่ 118/1 หมู่ 1 บ้านฤๅษีเกษม ตำบลหนองหอย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 27 ธันวาคม พ.ศ.2553

⁵³ แผ่นเอกสารประวัติหมู่บ้านเมืองสาครหลวง ตำบลหนองหอย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

หิน และหอผีต่างๆ เป็นต้น ส่วนสมบัติชุมชนที่เป็นจินตภาพร่วมกัน เช่น ประเพณีพิธีกรรมต่างๆ ทั้งที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาและความเชื่อเกี่ยวกับผี

สมบัติสาธารณะทางกายภาพของชุมชนเสาหิน

(1) วัดเสาหิน

“วัดเสาหิน” อาจเรียกกันหลายชื่อคือ “วัดพันเลา”⁵⁴ “พันเสาหิน” หรือ “วัดพันเลาเสาหิน”⁵⁵ เดิมในสมัยตั้งเวียงกุมกามเมื่อพ.ศ.1837 สันนิษฐานว่าวัดเสาหินนี้ตั้งอยู่ริมน้ำปิง(ห่าง) ห่างจากวัดเสาหินปัจจุบันไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ 1 กิโลเมตร ปัจจุบันเป็นวัดร้างเรียกว่า “วัดพันเลา” หลักฐานสนับสนุนว่ามีวัดบริเวณนี้ก็คือ “ราชวงศ์พื้นเมืองเชียงใหม่” กล่าวว่าในพ.ศ.1973 มีการสร้างอุโบสถขึ้นใหม่ของ “วัดเหนือกุมกามท่าแม่พิง”⁵⁶ ซึ่งถ้าดูจากที่ตั้งวัดอยู่ทางทิศเหนือนอกกำแพงเวียงกุมกามและใกล้ท่าแม่น้ำปิง(ห่าง)ที่สุดก็คือ “วัดพันเลา” แห่งนี้ จากการขุดค้นวัดพันเลาโดยกรมศิลปากรในพ.ศ.2545 พบฐานอาคารในบริเวณวัดพันเลา(ร้าง)จำนวนถึง 11 หลัง มีการสร้างทับซ้อนกันหลายสมัย⁵⁷ แสดงถึงเป็นวัดสำคัญขนาดใหญ่ที่ได้รับการดูแลกันมาอย่างสืบเนื่อง

ต่อมาประมาณสมัยพระเจ้าติโลกราช มีการย้ายวัดเสาหินมาตั้งแห่งใหม่ทางทิศเหนือประมาณ 1 กิโลเมตร(อยู่ทางทิศเหนือของที่ตั้งวัดปัจจุบันประมาณ 100 เมตร)จึงทำให้วัดเสาหินเดิมที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำปิง(ห่าง)ร้างไป สาเหตุของการย้ายวัดอาจเนื่องมาจากวัดเสาหินเดิมอยู่ริมฝั่งแม่น้ำปิง(ห่าง) เป็นที่ลุ่มน้ำเกินไปจึงมีการย้ายขึ้นมาทางทิศเหนือที่เป็นที่ดอน การย้ายวัดและชุมชนขึ้นมาทางทิศเหนือ นั้นจากหลักฐานจากศิลาจารึกอักษรฝักขามจารึกเมื่อประมาณพ.ศ.2023 พบที่วัดเสาหิน เนื้อหาในจารึกกล่าวถึงการฝังเสาหินเสมาพระอุโบสถ พร้อมกับกล่าวนำข้าคน ที่นา อุปกรณ์ทำนาถวายแก่พระอุโบสถ⁵⁸ และวัดนี้คงอยู่สืบเนื่องตั้งแต่สมัยพระเจ้าติโลกราชจนกระทั่งแม่น้ำปิง(ห่าง)เปลี่ยนเส้นทางและเกิดน้ำท่วมเวียงกุมกามครั้งใหญ่ประมาณช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 เมื่อผู้คนอพยพเคลื่อนย้ายจากเวียงกุมกามออกไปตั้งถิ่นฐานที่อื่นจนเวียงกุมกามร้าง จึงส่งผลให้วัดเสาหินร้างตามไปด้วย

⁵⁴ สำนักงานเจ้าคณะอำเภอเมืองเชียงใหม่, ประวัติวัดในเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่, (อ้างแล้ว), หน้า 253.

⁵⁵ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, วัดสำคัญของนครเชียงใหม่ เล่ม ๒, (อ้างแล้ว), หน้า 23.

⁵⁶ ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่(ปริวรรต), ราชวงศ์พื้นเมืองเชียงใหม่, ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2518, หน้า 25.

⁵⁷ กรมศิลปากร, โบราณคดีสามทศวรรษที่เวียงกุมกาม, (กรุงเทพฯ : การจัดการพิมพ์, 2548), หน้า 92.

⁵⁸ ฮันส์ เพนซ์ และคณะ, ประชุมจารึกล้านนา เล่ม 4, (อ้างแล้ว), หน้า 55 – 64.

วัดเสนาหิณมีการบูรณะฟื้นฟูขึ้นอีกครั้ง เมื่อเริ่มมีการตั้งชุมชนบริเวณท่าวังตาลซึ่งเป็นท่าเรือสำคัญสำคัญทางแม่น้ำปิงมาตั้งแต่สมัยพระเจ้ากาวิละ(พ.ศ.2325 – 2358) ถึงประมาณช่วงพ.ศ.2400 เป็นต้นมาจึงค่อยๆ ขยายตัวตั้งชุมชนขึ้นบริเวณบ้านเสนาหิณในปัจจุบัน พร้อมกับมีการบูรณะสร้างวัดเสนาหิณขึ้นใหม่ ซึ่งก็ยังอยู่ภายในบริเวณพื้นที่ส่วนหนึ่งของวัดเสนาหิณเดิมที่เคยร้างไปสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

ส่วนชื่อของ “วัดเสนาหิณ” ที่เรียกกันหลายชื่อ คือ “วัดพันเลา” “พันเสนาหิณ” หรือ “วัดพันเลาเสนาหิณ” สันนิษฐานว่าชื่อเดิมของวัดคือ “วัดพันเลา” ซึ่งเป็นวัดของขุนนางยศระดับ “พัน” ชื่อ “เลา” เป็นผู้สร้างวัด ภายหลังในพ.ศ.1973 สมัยพญาสามฝั่งแกน กษัตริย์ล้านนา(พ.ศ.1945 – 1984) ได้มีการสร้างพระอุโบสถและปึกเสนาหิณขึ้นมาใหม่ เนื่องจากมีพระภิกษุสงฆ์เมืองเชียงใหม่ได้ไปศึกษาที่เมืองลังกาจึงมีวัตรปฏิบัติตามนิกายใหม่ที่เรียกว่า “นิกายสิงหล”(หนป่าแดง) ต่างจากภิกษุสงฆ์เชียงใหม่ก่อนหน้านี้ที่มีวัตรปฏิบัติตามนิกายดั้งเดิมที่รับมาจากสมัยสุโขทัย และนิกายที่รับมาสมัยพญาเกือนากษัตริย์ล้านนา (พ.ศ.1898 - 1928) ที่เรียกว่า “นิกายรามัญ”(หนสวนดอก) ดังนั้นพระสงฆ์นิกายสิงหล(หนป่าแดง)จึงต้องสร้างอุโบสถของวัดเสนาหิณที่อยู่ริมแม่น้ำปิง(ห่าง) และปึกเสนาหิณขึ้นมา(ผูกพัทธสีมา) ขึ้นใหม่เพื่อทำสังฆกรรม⁵⁹ จึงค่อยๆ เรียกกันว่า “วัดพันเลาเสนาหิณ” “วัดพันเสนาหิณ” หรือเรียกสั้นๆ ว่า “วัดเสนาหิณ” ในที่สุด

ส่วนภายในชุมชนเสนาหิณเดิมเชื่อว่าชื่อ “เสนาหิณ” มาจาก “เสนาอินทขิล” ที่เป็นเสาหลักเมืองของเวียงกุมกาม ด่านานบอกเล่าของชุมชนว่ามีเสนาหิณอยู่ใต้ฐานพระประธานภายในพระวิหาร ดังปรากฏมีการสร้างฐานพระประธานของวัดเสนาหิณสูงเกือบติดเพดาน ซึ่งสูงกว่าวิหารของวัดอื่นๆ แต่มีพิจารณาจากสถานที่ตั้งของวัดเสนาหิณที่อยู่ภายนอกเวียงกุมกามไม่ได้ตั้งอยู่กลางเวียงกุมกาม ประกอบกับเวียงกุมกามเป็นรอยต่อและรับรูปแบบทางวัฒนธรรมมาอย่างมากจากสุโขทัย ดังปรากฏรูปแบบการสร้างคูน้ำ(เจดีย์เหลี่ยม) เวียงกุมกามของพญามังรายที่คล้ายกับคูน้ำ เวียงสุโขทัย(ลำพูน) หรือพญามังรายทรงสร้างวัดกานโถม(ช้างค้ำ)เป็นวัดกลางเวียงกุมกาม เหมือนกับวัดพระธาตุสุโขทัยที่เป็นวัดกลางเวียงสุโขทัย แต่ทว่าเมืองสุโขทัยเองกลับไม่ปรากฏการสร้างเสนาอินทขิลแต่อย่างใด จึงเป็นไปได้สูงว่าเวียงกุมกามก็ไม่มีเสนาอินทขิลหรือเสาหลักเมือง แต่เพียงปรากฏมีการสร้างเสนาอินทขิลขึ้นในภายหลังพ.ศ.1839 เมื่อพญามังรายทรงสร้างเมืองเชียงใหม่ ซึ่งสันนิษฐานว่าทรงได้รับวัฒนธรรมการสร้างเสนาอินทขิลนี้มาจากชาวลัวะ ดังนั้นความเชื่อเรื่องชื่อวัดเสนาหิณมาจากเป็นที่ตั้งเสนาอินทขิลของเวียงกุมกาม จึงเป็นเพียงตำนานที่แสดงถึงความสำคัญของวัดและชุมชน แต่ชื่อวัดเสนาหิณตามหลักฐานที่ปรากฏในตำนานราชวงศ์พื้นเมืองเชียงใหม่และจารึกวัดเสนาหิณ ได้กล่าวถึงมีการปึก “เสนาหิณ” เป็นหลักเขตพระอุโบสถไว้อย่างชัดเจน ผู้เขียนจึงสันนิษฐานว่าชื่อวัดและชุมชน “เสนาหิณ”

⁵⁹ ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่(ปริวรรต), ราชวงศ์พื้นเมืองเชียงใหม่,(อ้างแล้ว),หน้า 25.

มาจากเสาคินสีมาขนาดใหญ่ที่ปิดรอบเขตพระอุโบสถของวัดเสาคินถึง 2 ครั้ง คือ ครั้งแรกในสมัย พญาสามฝั่งแกน พ.ศ.1973 และครั้งที่สองสมัยพระเจ้าติโลกราช พ.ศ.2023

โบราณสถานและโบราณวัตถุที่สำคัญของวัดเสาคิน คือ

(1.1) พระประธานในวิหาร 11 องค์ พระพุทธรูปประธานภายในวิหารทั้ง 11 องค์เป็นปาง ประทับนั่งและยืน ขุดพบภายในบริเวณวัดเสาคินครั้งที่มีการบูรณะพื้นปูวัด เดิมสร้างด้วยทองสำริด และหินศิลา แต่ภายหลังได้ถูกโจรกรรมไปทั้งหมด ชาวบ้านเสาคินจึงร่วมกันสร้างเป็นพระพุทธรูปปูน ปูนให้มีพุทธลักษณะเหมือนพระพุทธรูปทั้ง 11 องค์ที่ถูกโจรกรรมไป⁶⁰

(1.2) ธรรมาสน์ เป็นธรรมาสน์ทรงปราสาทศิลปะล้านนาอยู่ในวิหาร สร้างด้วยไม้สักแกะสลัก ลวดลายอย่างวิจิตรบรรจง ผู้สร้างถวายคือ นางคำน้อย บ้านปากกล้วย สร้างถวายเมื่อ 8 ค่ำ เดือนยี่ เหนือ ปีมะเส็ง พ.ศ.2412

(1.3) พระอุโบสถ พระอุโบสถหลังที่ตั้งอยู่ในที่ปัจจุบันสร้างขึ้นพร้อมกับการบูรณะพื้นปูวัด เสาคิน ในอดีตใช้เป็นที่ทำสังฆกรรม(ลงโบสถ์)ของหัววัดในหมวดอุโบสถแคว้น(ตำบล)หนองหอย หัววัดที่ทำสังฆกรรม คือ วัดศรีบุญเรือง(วัดโรงวัว) วัดเมืองสาครหลวง วัดสันป่าเลียง และวัดเมือง สาครน้อย ด้วยเป็นที่ทำสังฆกรรมของพระภิกษุสงฆ์พระอุโบสถหลังนี้จึงห้ามผู้หญิงเข้าไปในเขตพัทธ สีมาและในพระอุโบสถตามคติของชาวล้านนา ตัวพระอุโบสถหันหน้าไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ มี กำแพงแก้วล้อมรอบทั้ง 4 ด้าน มีหน้าต่างข้างละ 3 ช่อง ผนังก่ออิฐหนา ไม่เสริมเหล็กภายใน มี หลักฐานการบูรณะมาประมาณ 5 ครั้ง โดยบูรณะก่อนครั้งหลังสุดประมาณพ.ศ.2530 และทำการ บูรณะครั้งหลังสุดเมื่อพ.ศ.2548 – 2552 เนื่องจากเกิดน้ำท่วมครั้งใหญ่ช่วงปีพ.ศ.2537 – 2538 (ภายใน เวลา 2 เดือนน้ำท่วมถึง 4 ครั้ง) จึงทำให้ฐานพระอุโบสถทรุดตัวและฝาผนังแตกร้าว(ปอยหลวง (ฉลอง)พระอุโบสถใหม่วันที่ 28 กุมภาพันธ์ – 3 มีนาคม พ.ศ.2552) ⁶¹ เดิมเป็นศิลปะแบบล้านนา ต่อมาสมัยช่วงประมาณทศวรรษ 2450 มีการบูรณะโดยการนำของพญาตะกำ หรือ หลวงโยนการ วิจิตร (หม่องปันโหย อุปโยคิน) ชาวพม่า(บางแห่งว่าเป็นชาวมอญ) โดยมีช่างชาวไทยใหญ่ทำการบูรณะ จึงปรากฏมีงานศิลปกรรมแบบพม่า-ไทใหญ่ปรากฏอยู่ เหมือนกับพระเจดีย์และวิหารที่เคยบูรณะในยุค เดียวกัน

⁶⁰ พระอธิการบุญส่ง กนฺตธมฺโม, ประวัติวัดเสาคิน, (เอกสารแผ่นพับ)

⁶¹ สัมภาษณ์นายธีระ(ไท) นะวงศรีรักษ์ อายุ 62 ปี บ้านเลขที่ 90/4 หมู่ 3 บ้านเสาคิน ตำบลหนองหอย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 27 ธันวาคม พ.ศ.2553

(1.4) พระวิหาร ใช้เป็นสถานที่ทำบุญของชาวบ้านเสาหิน ภายในประดิษฐานพระประธาน จำนวน 11 องค์บนแท่นแก้วซ้อนกัน 4 ชั้นสูงเกือบติดเพดานวิหาร ตัววิหารหันหน้าไปทางทิศเหนือ มีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมแบบล้านนา มีโครงสร้างหลังคาแบบมั่วต่างใหม่ แต่ด้วยในอดีตเคยมีการบูรณะโดยชาวพม่า – ไทใหญ่ประมาณทศวรรษ 2450 จึงปรากฏมีศิลปกรรมแบบพม่า – ไทใหญ่ปรากฏอยู่บ้าง เช่น นรสิงห์(สิงห์สองป้อม)ตรงบันไดทางขึ้นหน้าวิหาร หรือราวบันไดทางขึ้นด้านหน้าวิหารที่สร้างเป็นรูปนกกการเวก ต่างจากวิหารแบบล้านนาทั่วไปที่นิยมสร้างเป็นบันไดนาคหรือหางวัน สันนิษฐานว่าคงมีการสร้างขึ้นในช่วงนี้ตามคตินิยมของชาวพม่า - ไทใหญ่⁶² เดิมวิหารหลังนี้ไม่มีช่องหน้าต่างแต่จะเป็นช่องแสงขนาดกว้างประมาณ 40 เซนติเมตร ยาวประมาณ 60 เซนติเมตร อยู่เหนือช่องหน้าต่างในปัจจุบัน ต่อมาประมาณพ.ศ.2480 กว๋าทงวัดได้เจาะผนังวิหารทำช่องหน้าต่างแล้วจึงปิดช่องแสงที่มีมาแต่เดิม ส่วนทั้ง 2 ข้างวิหารมีประตูขนาดเล็กกว้างประมาณ 50 เซนติเมตร

ภายในวิหารมีภาพจิตรกรรมเรื่องพระเวสสันดรชาดก มีรูปแบบทางศิลปะเป็นแบบสยาม(ไทยภาคกลาง)แต่มีความแตกต่างและสอดคล้องความเป็นล้านนาเข้าไปมาก เช่น การวางผังภาพเรียงลำดับ

วิหารวัดเสาหิน

(ที่มา : หน้าปกแผ่นพับประวัติวัดเสาหิน)

จากประตูวิหารเข้าหาพระประธานภายในวิหาร ตามแบบสยามจะวางผังกลับกันกับภาพวัดเสาหิน

หรือในภาพปรากฏรูปผู้หญิงนั่งขึ้นหาบกระบุง เครื่องใช้ในพระราชวังก็วาดเป็นรูปขันโตก น้ำตั้น (คนโท) เป็นต้น สันนิษฐานว่ามีการวาดขึ้นในสมัยทำการบูรณะวิหารช่วงทศวรรษ 2450 โดยหลวงโยนการจิตร (หม่องปันโหย อุปโยคิน)

คบคิดผู้รับสัมปทานป่าไม้รายใหญ่ในเขตเมือง เชียงใหม่(ป่าแม่แจ่ม)และเมืองลำปาง(ป่าแม่ต้า)⁶³

เป็นผู้ว่าจ้างช่างจากภาคกลางขึ้นมาวาดภาพจิตรกรรมของวิหารวัด เสาหิน ดังนั้นวิหารวัดเสาหินหลังนี้จึงเป็นแหล่งรวมศิลปกรรมทั้งแบบ

ล้านนา พม่า-ไทใหญ่ และสยาม

⁶² หากมองเป็นรูปไก่ ก็อาจเป็นสัญลักษณ์ของพระเจ้ากุกสันธะ พระพุทธเจ้าองค์แรกในภัทรกัปนี้ หรืออาจเป็นสัญลักษณ์ “คว้าง” คือสัตว์ประจำปีเกิด(ปีเถาะ – ปะระกา)ของผู้ทำการสร้างขึ้น

⁶³ มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทยธนาคารไทยพาณิชย์, สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม ๓, (กรุงเทพฯ : สยามเพรส แมเนจเม้นท์, 2542), หน้า 1609 – 1610. “ป่าแม่แจ่ม” ปัจจุบันอยู่เขตอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ส่วน “ป่าแม่ต้า” ปัจจุบันอยู่ในเขตตำบลเวียงต้าและตำบลต้าพามอก อำเภอลอง จังหวัดแพร่”

(1.5) พระเจดีย์ ตั้งอยู่หลังพระวิหาร เดิมเป็นเจดีย์แบบล้านนาและมีการสร้างครอบเป็นเจดีย์แบบพม่า-ไทใหญ่ในสมัยทศวรรษ 2450 โดยการบูรณะของหลวงโยนการวิจิตร (หม่องปันโหย อุปโยคิน)⁶⁴ ศรัทธาผู้ที่ทำการบูรณะหลายวัดในเมืองเชียงใหม่ เช่น วัดกู่คำ(เจดีย์เหลี่ยม,บูรณะพ.ศ.2451) วัดชัยมงคล วัดแสนฝาง และวัดอุปคุต(พม่า) เป็นต้น ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของเจดีย์มีฐานย่อมุมซ้อนกัน 4 ชั้น มีซุ้มพระพุทธรูปด้านทิศเหนือ 1 ซุ้ม ประดับด้วยรูปปั้นหม้อบุรณฉลุ(หม้อไหดอก) และรูปปั้นนรสิงห์(สิงห์สองปุม)แบบเดียวกันกับนรสิงห์บันไดทางขึ้นหน้าพระวิหาร

(1.6) หอธรรม “หอธรรม” หรือ “หอไตร” เป็นที่เก็บคัมภีร์ธรรม เดิมหอธรรมของวัดเสาหิน ตั้งอยู่ข้างศาลาบาตรหรือหน้าวิหารน้อยในปัจจุบัน ต่อมาประมาณพ.ศ.2503 ได้รื้อย้ายไปประกอบขึ้นใหม่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ห่างจากที่ตั้งเดิมประมาณ 50 เมตร หอธรรมหลังนี้ได้ทำการซ่อมแซมครั้งหลังสุดเมื่อพ.ศ.2546 พร้อมกับทำการฉลองในพ.ศ.2548

(1.7) หอใส่ข้าวพระเจ้า มีลักษณะคล้ายวิหารขนาดเล็กแต่สร้างด้วยการก่ออิฐถือปูนทั้งหลัง ตั้งอยู่ข้างบันไดทางขึ้นด้านซ้ายของพระอุโบสถ ทุกเช้าเมื่อพระสงฆ์ สามเณร วัดเสาหินออกบิณฑบาต ช่วงกลับเข้าวัดเมื่อเดินผ่านหน้าพระอุโบสถก็จะนำข้าวหนึ่ง(ข้าวเหนียว) ผลไม้ ที่ได้จากการบิณฑบาตใส่ถวายเป็นพระพุทธรูปที่ “หอใส่ข้าวพระเจ้า” หลังนี้ แทนการเข้าไปถวายข้าวให้พระพุทธรูปประธานภายในพระอุโบสถ

(1.8) ศาลาบาตร ศาลาบาตรของวัดเสาหินเป็นศาลาโถงยาวขนาด 8 ห้องขนานกับตัวพระวิหารทางด้านทิศตะวันออกในอดีตใช้เป็นที่ทำบุญของชาวบ้านเมื่อทำบุญใหญ่ เช่น ทานกัวยสลาก ปอยหลวง ซึ่งเมื่อคนจากหัววัดต่างๆ มาทำบุญจำนวนมากจนเต็มพระวิหาร ก็ใช้ศาลาบาตรหลังนี้เป็นที่นั่งช่วงประกอบพิธีกรรม โดยเฉพาะใน

ศาลาบาตรหลังเก่าของวัดเสาหิน
(ที่มา : วัดเสาหิน)

⁶⁴ สัมภาษณ์พระอธิการบุญส่ง กนฺตธมฺโม อายุ 41 ปี เจ้าอาวาสวัดเสาหิน เลขที่ 98 บ้านเสาหิน ตำบลหนองหอย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 21 กันยายน พ.ศ.2553

ยุคโบราณผู้หญิงจะนิยมนั่งทำบุญบริเวณศาลาบาตร มากกว่าขึ้นไปบนพระวิหารเหมือนกับผู้ชายที่ผ่าน การบวชเป็น “น้อย” เป็น “หนาน” ศาลาบาตรหลังนี้เนื่องจากชำรุดทรุดโทรมทางวัดจึงทำการรื้อถอน เมื่อประมาณพ.ศ.2519 และในปีพ.ศ.2535 ได้สร้างเป็นวิหารหลังเล็ก(วิหารน้อย)ขึ้นแทน วิหารน้อย หลังนี้สร้างเสร็จและทำการฉลองในปีพ.ศ.2540

(1.9) หนองสระ “หนองสระ” เป็นหนองน้ำขนาดใหญ่มีความลึกและกว้างมากมีพื้นที่มาถึง หน้าพระวิหาร หน้าพระอุโบสถ และบริเวณหน้าโรงเรียนวัดเสนาหิน ในอดีตพบหินแกะสลักเป็นรูป กบขนาดใหญ่อยู่บริเวณริมหนองสระ ชาวบ้านเสนาหินมีความเชื่อว่าเป็นหนองน้ำศักดิ์สิทธิ์ ในวันเดือน เป็ง(ขึ้น 15 ค่ำ)จะมีพญานาคขึ้นมาเล่นน้ำภายในหนองสระ ต่อมาพ.ศ.2479 มีการสร้างอาคารเรียน ของโรงเรียนวัดเสนาหินจึงได้ถมหนองสระไปบางส่วน และประมาณปีพ.ศ.2520 กวาทางวัดได้ก่ออิฐ รอบหนองสระเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าดังปรากฏในปัจจุบัน

นอกจากนี้ก็ยังมียี่งมีสิ่งก่อสร้างต่างๆ ที่อยู่ภายในวัด เช่น หอเสี้ยววัด, กุฏิของครูบาวัดเสนาหิน, ศาลาพรหมศาสตร์ และศาลาบำเพ็ญกุศล(สร้างก่อนสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2) ในส่วนของ ปุชนีย บุคคลที่ถือว่าเป็นสมบัติชุมชนของชุมชนเสนาหิน คือ ครูบาเถระเจ้าอาวาสของวัดเสนาหิน ซึ่งในอดีตเจ้า อาวาสวัดเสนาหินได้รับตำแหน่งเป็นเจ้าคณะตำบลถึง 2 รูป ได้แก่ เจ้าอธิการธัญไชย ธนบุญโย (พ.ศ. 2450 – 2468) และ เจ้าอธิการนิคม สุภาจาโร (พ.ศ.2516 – 2519) ซึ่งเจ้าอาวาสวัดเสนาหินตั้งแต่มีการ พื้นฟูตั้งชุมชนครั้งหลังสุดมาจนถึงปัจจุบันมีจำนวน 18 รูป ดังนี้

- (1) ครูบาอินตา ถาวรปัญญา
- (2) ครูบาอู้ด
- (3) ครูบาอินตะ
- (4) ครูบาธิ
- (5) เจ้าอธิการธัญไชย ธนบุญโย ถึงพ.ศ. 2468
- (6) พระอธิการตุ่น
- (7) พระอธิการอินแก้ว สุคนฺโธ
- (8) พระครูทัศนียโสภณ (สงฆ์) ถึงพ.ศ.2507
- (9) เจ้าอธิการนิคม สุภาจาโร พ.ศ.2507 – 2515
- (10) พระบุญศรี สิริปัญญา พ.ศ.2515 (รักษาการเจ้าอาวาส)
- (11) พระสมเกียรติ พ.ศ.2516 – 2517 (รักษาการเจ้าอาวาส)
- (12) พระดำรง ชินปุตุโต พ.ศ.2517 – 2518 (รักษาการเจ้าอาวาส)
- (13) พระคงศักดิ์ พ.ศ.2519 – 2525 (รักษาการเจ้าอาวาส)

(14) พระบุญทา ถาวโร	พ.ศ.2526 – 2527 (รักษาการเจ้าอาวาส)
(15) พระวิรุณ มณีนวโณ	พ.ศ.2528 – 2531 (รักษาการเจ้าอาวาส)
(16) พระพรหมมินทร์ พรหมวโร	พ.ศ.2531 – 2533 (รักษาการเจ้าอาวาส)
(17) พระอธิการสนิท จิรวโส	พ.ศ.2533 – 2540
(18) พระอธิการบุญส่ง กนฺตธมฺโม	พ.ศ.2541 – ถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2554) ⁶⁵

(2) โรงเรียนวัดเสนาหิน

ชุมชนเสนาหินมีการเรียนการสอนในโรงเรียนแบบตะวันตก แทนการบวชเรียนภายในวัดแบบโบราณหลังจากมีพระราชบัญญัติประถมศึกษาพ.ศ.2464 แล้ว 2 ปี พระราชบัญญัติฉบับนี้ต้องการให้เด็กทุกคนทั้งชายและหญิงที่มีอายุตั้งแต่ 7 - 14 ปีได้เล่าเรียนในระดับประถมศึกษา ซึ่งโรงเรียนวัดเสนาหินทำการเปิดเรียนครั้งแรกเมื่อวันที่ 24 มกราคม พ.ศ.2466 โดยมีนายอำเภอเมืองเชียงใหม่, ขุนไชยวาปีน พ่อแก้ว (กำนัน) หนองหอย (พ.ศ.2450 – 2468), ผู้ใหญ่บ้านเสนาหิน, เจ้าอธิการธัญไชย ธนญชโย เจ้าอาวาสวัดเสนาหินและเจ้าคณะตำบลหนองหอย(พ.ศ.2450 – 2468)⁶⁶ พร้อมกับชาวบ้านเสนาหินร่วมกันจัดตั้งขึ้น ระยะแรกยังไม่มีอาคารเรียนจึงใช้ศาลาวัดเสนาหินซึ่งอยู่บริเวณทางทิศเหนือของวัดทำการเรียนการสอน

จนกระทั่งในพ.ศ.2479 เจ้าอาวาสวัดเสนาหิน, นายดวง พรดวงคำ กำนันตำบลหนองหอย (พ.ศ. 2468 – 2482), ผู้ใหญ่บ้านเสนาหิน, ข้าราชการอำเภอเมืองเชียงใหม่ พร้อมกับชาวบ้านเสนาหินร่วมกันก่อสร้างอาคารเรียนของโรงเรียนวัดเสนาหินหลังแรกขึ้น แต่ด้วยพื้นที่บริเวณนี้เป็นที่ลุ่มตื้น้ำขังตลอดทั้งปี (เป็นหนองน้ำใหญ่ปัจจุบันถูกถมเหลือเพียงบางส่วนคือสระน้ำบริเวณหน้าวิหาร) ในส่วนนี้ได้ใช้เงินราชการเพื่อถมที่ดินซึ่งใช้คนงานถึง 30 คน เมื่อปรับถมพื้นที่สร้างอาคารเสร็จจึงเริ่มก่อสร้างอาคารเมื่อวันที่ 10 กรกฎาคม พ.ศ.2479 สร้างแล้วเสร็จวันที่ 2 เมษายน พ.ศ.2482 เป็นอาคารตึกชั้นเดียว กว้าง 7.50 เมตร ยาว 18.50 เมตร สิ้นค่าก่อสร้างอาคารเรียนจำนวน 1069 บาท 48 สตางค์ ใช้นักเรียนได้ประมาณ 150 คน พร้อมตั้งชื่อโรงเรียนวัดเสนาหินในขณะนั้นว่า “โรงเรียนประชาบาลตำบลหนองหอย 1 (แก้วอนุกุล)” เปิดสอนระดับชั้นประถมศึกษาชั้นปีที่ 1 – 4 มีพื้นที่ตั้งโรงเรียนประมาณ 5 ไร่ ซึ่งในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อพ.ศ.2484 ทางโรงเรียนยุพราชวิทยาลัยได้นำนักเรียนมาเรียนชั่วคราวที่โรงเรียนวัดเสนาหินเพื่อหลบภัยสงคราม นักเรียนยุพราชวิทยาลัยที่ได้มาใช้

⁶⁵ พระครูรัตนชัยธรรม (บรรณาธิการ), คณะสงฆ์ตำบลหนองหอย อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่, (เชียงใหม่ : ดาวคอมพิวกราฟิก, 2552), หน้า 29 - 30.

⁶⁶ พระครูรัตนชัยธรรม (บรรณาธิการ), คณะสงฆ์ตำบลหนองหอย อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่, (อ่างแล้ว), หน้า 16 และ 75.

สถานที่โรงเรียนวัดเสนาหินเรียนหนังสือจึงเรียกนักเรียนโรงเรียนยุพราชวิทยาลัยรุ่นนี้ว่า “รุ่นเสนาหิน” ขณะที่ศาลาวัดเสนาหินบางส่วนก็ใช้เป็นที่พักของเหล่าทหารไทยด้วย

ต่อมาในพ.ศ.2507 พระครูทักษิณโสภณ(สวนษ์) เจ้าอาวาสวัดเสนาหิน(ถึงพ.ศ.2507) ข้าราชการในส่วนภาครัฐและชาวบ้านเสนาหินร่วมกันสร้างอาคารเรียนหลังที่ 2 ขนาดกว้าง 7 เมตร ยาว 8 เมตร มี 5 ห้องเรียน ตั้งชื่ออาคารเรียนหลังนี้ว่า “อาคาร 07 ทักษิณานุสรณ์” ตามสมณศักดิ์ของพระครูทักษิณโสภณ

ส่วนอาคารหลังที่ 3 สร้างขึ้นเมื่อพ.ศ.2522 เพราะทางโรงเรียนวัดเสนาหินได้ขยายทำการเรียนการสอนอีก 2 ชั้นปีเป็นชั้นประถมศึกษาชั้นปีที่ 1 – 6 มีจำนวน 5 ห้องเรียน พร้อมกับได้จัดสร้างแท่งค้ำน้ำด้วยงบประมาณ 10,000 บาท และจัดระดมทุนจากคณะกรรมการการศึกษาของโรงเรียนร่วมกับคณะครูเพื่อซื้อเครื่องครุภัณฑ์ในพ.ศ.2523 หลังจากนั้นโรงเรียนวัดเสนาหินก็ขยายสร้างอาคารเรียนและอาคารต่างๆ ตามลำดับ เช่น

พ.ศ.2524 สร้างอาคารเรียนขนาด 4 ห้องเรียน

พ.ศ.2525 สร้างอาคารอเนกประสงค์

พ.ศ.2529 สร้างเรือนเพาะชำด้วยงบประมาณจำนวน 10,000 บาท เป็นต้น⁶⁷

การเรียนการสอนของโรงเรียนวัดเสนาหิน เมื่อเปิดทำการเรียนการสอนยุคแรกชั้นประถมศึกษาชั้นปีที่ 1 – 4 (ภายหลังมีเปิดเตรียมอนุบาลเรียกว่า “ชั้นป. เกียม”) มีวิชาที่เรียน เช่น วิชาภาษาไทย, วิชาเลข (คณิตศาสตร์), วิชาหน้าที่พลเมือง และวิชาศีลธรรม เป็นต้น ไม่หยุดเรียนวันเสาร์ – อาทิตย์ แต่หยุดในวันสัปดาห์ (วันพระขึ้น – แรม 8 ค่ำ และ 15 ค่ำ) เข้าเรียนเวลา 9.00 น. เลิกเรียนเวลา 15.00 น. เพราะตอนเช้านักเรียนต้องช่วยผู้ปกครองทำงานบ้าน เช่น ปล่อยวัวควายออกหากิน และรดน้ำผัก ฯลฯ ส่วนตอนเย็นนักเรียนต้องกลับไปช่วยผู้ปกครองดำข้าว ตักน้ำ(หาบน้ำ)ไว้ใช้และคัมนิน และควรวัวควายกลับเข้าคอก(แหล่ง)

ครูรุ่นเก่าที่เคยมาสอนโรงเรียนวัดเสนาหินส่วนใหญ่มาจากหมู่บ้านใกล้เคียงแถบบริเวณบ้านเมืองกาย และบ้านช้างค้ำ เช่น ครูสวน อมฤทธิ์ บ้านเมืองกาย, ครูอำเภอ (น้องครูสวน) บ้านเมืองกาย และครูนางเยาว์ ณ เชียงใหม่ บ้านช้างค้ำ เป็นต้น ทั้งโรงเรียนจะมีครูประมาณ 6 คน คือ ครูใหญ่ 1 คน ครูประจำชั้น 4 คน และครูชั้นเตรียมอนุบาล 1 คน วิธีการสอนจะมีครูประจำรุ่นละ 1 คน จะติดตามสอนและดูแลตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาชั้นปีที่ 1 จนกระทั่งจบชั้นประถมศึกษาชั้นปีที่ 4 เมื่อครูคนไหนสอนและดูแลนักเรียนจนจบประถมศึกษาชั้นปีที่ 4 ก็กลับมารับสอนและดูแลประถมศึกษาชั้นปีที่ 1 รุ่นที่เข้ามาปีการศึกษาใหม่หมุนเวียนกันไป⁶⁸

⁶⁷ โรงเรียนวัดเสนาหิน, เอกสารประวัติโรงเรียนวัดเสนาหิน ตำบลหนองหอย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, พ.ศ.2553.

⁶⁸ สัมภาษณ์แม่บัวจัน จันทร์กลีบ (ศิษย์เก่าโรงเรียนวัดเสนาหิน) อายุ 73 ปี, (อ้างแล้ว).

(3) หอผีต่างๆ ของชุมชนเสาดิน

หอผีที่สำคัญของชุมชนเสาดินมี 2 แห่ง คือ หอผีเสื้อบ้าน และ หอผีเสื้อวัด ซึ่งหอผีเสื้อบ้าน ก็คือเชื่อว่าเป็นที่สิงสถิตของวิญญาณผู้ปกครองหมู่บ้านเสาดิน ชาวบ้านเสาดินเรียกผู้ปกครองหมู่บ้านว่า “เจ้าพ่อสันคือนบวกรรม” (เดิมหมู่บ้านเสาดินถิ่นเดิมเรียกว่า “บ้านสันคือน” ด้วย) เดิมหอผีเสื้อบ้านตั้งอยู่บริเวณวัดเสาดินเก่า(ร้าง)ซึ่งห่างจากวัดเสาดินในปัจจุบันไปทางทิศใต้ประมาณ 100 เมตร ต่อมาประมาณพ.ศ.2531 เพื่อความสะดวกในการสักการะจึงย้ายมาตั้งติดกับนอกกำแพงวัดเสาดินด้านทิศใต้⁶⁹ ส่วนหอผีเสื้อวัดคือดวงวิญญาณที่ปกครองวัดจะตั้งอยู่บริเวณภายในวัดเสาดินด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเจดีย์ หอผีทั้ง 2 หอถือว่าเป็นจุดศูนย์รวมจิตใจของคนภายในชุมชนที่จะมีการประกอบพิธีพิธีกรรมเลี้ยงผีเสื้อบ้านและผีเสื้อวัด ณ หอผีเป็นประจำทุกปี

หอเจ้าพ่อสันคือนบวกรรม หอผีเสื้อบ้านเสาดิน

นอกจากหอผีทั้ง 2 หอที่เป็นศูนย์รวมจิตใจทางความเชื่อของคนทั้งชุมชนเสาดินแล้ว ก็ยังมีความเชื่อเรื่องผีประจำตระกูลที่เชื่อมความสัมพันธ์และความสามัคคีของภายในของแต่ละตระกูล ตลอดจนถึงเชื่อมความสัมพันธ์ของแต่ละตระกูลของคนชุมชนเสาดินและชุมชนใกล้เคียง ภายในชุมชนเสาดินจะมีความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ 2 แบบคือ ผีปู่ย่า และผีผด(ผีปู่ย่าผด)⁷⁰ ซึ่งผีปู่ย่าก็คือเชื่อว่าเป็นบรรพ

⁶⁹ สัมภาษณ์นายธีระ(ไท) นววงศ์รักษ์ อายุ 62 ปี, (อ้างแล้ว).

⁷⁰ ในล้านนามีการนับถือผีบรรพบุรุษของตระกูล 4 แบบ คือ

(1) ผีปู่ย่า คือ บรรพบุรุษที่ตายไปแล้ว 4-5 ชั่วโมงขึ้นไปจะกลายเป็นผีปู่ย่าคอยปกป้องรักษาดูแลลูกหลานในสายตระกูล

บุรุษที่ตายไปแล้วและยังคอยปกป้องรักษาลูกหลานภายในตระกูล ส่วนฝีมดก็คือฝิปป่าประเภทหนึ่งที่มีความหมายว่า “ต้นตระกูล” ดังเรียกว่า “แม่มดแม่หมอน” หรือมีความหมายว่า “ผู้รู้” มีความชำนาญในการรักษาโรคภัยดังเรียกว่า “มดหมอ”⁷¹

ฝิปป่าของตระกูลในชุมชนหนองหอย เช่น ฝิปป่าตระกูลแม่บัวจัน จันทรกลับ มีหิ้งฝิปป่าอยู่บนเรือน ขึ้นตั้งฝิปป่าสิ่งสำคัญภายในชั้นประกอบด้วยสวดยหมากพลู 12 สวดย, สวดยดอกไม้ 12 สวดย, ผ้าขาว และผ้าแดง ฝิปป่าตระกูลนี้จะเลี้ยงฝิปป่าประจำปีในเดือน 9 (นับเดือนตามแบบล้านนาจะเร็วกว่าของภาคกลาง 2 เดือน) ข้างขึ้นหรือข้างแรมก็ได้แต่ต้องให้ตรงกับวันพฤหัสบดี (ประมาณเดือนมิถุนายน) ฝิปป่าตระกูลนี้ไม่มีพิธีกรรมพ่อนผี ของที่ใช้เลี้ยงฝิปป่า คือ ไก่ 1 ตัว, ลาบ, แกงอ่อม, ขนมนจีน, ผลไม้, หมาก, เมี่ยง และบุหรื ในอดีตมีม้าขี่(ร่างทรง)ประจำตระกูล คือ แม่ฮ้อยดา บ้านสันทรายน้อย ซึ่งเป็นลูกพี่ลูกน้องกับแม่ฮ้อยจันทร กาวิละ มารดาของแม่บัวจัน จันทรกลับ แต่เมื่อแม่ฮ้อยดาถึงแก่กรรมจึงไม่มีม้าขี่มาจนถึงปัจจุบัน⁷² ส่วนฝีมดของชุมชนเสาหินมีเพียงตระกูลเดียวมีรายละเอียดดังนี้

พิธีกรรมเลี้ยงฝีมด หรือ พ่อนฝีมด

ฝีมดของชุมชนเสาหินมีหนึ่งตระกูลที่ยังมีการสืบทอดพิธีกรรมนี้มาจนถึงปัจจุบัน คือ ตระกูลของแม่ฮ้อยจันทรสม ศรีวงศ์ ฝีมดตระกูลนี้จะมีหิ้งอยู่ในห้องนอนบนเรือนของเค้าผี(ออกเสียง “เค้าผี”) คือผู้นำหรือผู้รับผิดชอบประกอบพิธีกรรมในการเลี้ยงฝิปป่าของตระกูล จะให้ลูกสาวที่แทนเรือนเป็นฝิปป่าทอดเป็นเค้าผี ปัจจุบัน(พ.ศ.2553)มีแม่ฮ้อยจันทรสม ศรีวงศ์ อายุ 78 ปีเป็นเค้าผี ซึ่งแม่ฮ้อยจันทรสม ศรีวงศ์ เป็นลูกสาวคนโตได้สืบทอดการเป็นเค้าผีมาจากมารดา คือ แม่ฮ้อยลูน มณีราม และแม่ฮ้อยลูน มณีราม เป็นลูกสาวคนเล็กก็ได้สืบทอดมาจากแม่ฮ้อยคำ มารดาของแม่ฮ้อยลูนอีกชั้นหนึ่ง บนหิ้งจะมีขึ้นตั้งฝีมด 1 ชิ้นภายในจะใส่สิ่งสำคัญ คือ สวดยหมากพลู 24 สวดย สวดยดอกไม้ 24 สวดย และผ้าขาว ผ้า

(2) ฝีมด คือ ฝิปป่าประเภทหนึ่ง ความหมายของ “มด” สันนิษฐานว่ามาจาก “ต้นตระกูล” ที่เรียกว่า “แม่มดแม่หมอน” หรือ “ผู้รู้” ที่เรียกว่า “มดหมอ” (ในกรณีบางตระกูลฝีมดก็ไม่ใช้ฝิปป่าบุรุษ แต่เป็นผีที่ซื้อ(รับ)มาจากที่อื่นเพื่อให้ปกป้องรักษาคนภายในตระกูลเมื่อต้องเดินทางไปค้าขายและให้ค้าขายดี ดังเช่นตระกูลฝีมดท่าสะอาด คนภายในตระกูลจะนับถือทั้งฝิปป่าและฝีมด และจะทำห่อฝิเป็น 2 ห่อ ให้เป็นที่สถิตของฝีมด 1 ห่อ และให้เป็นที่สถิตของฝิปป่า 1 ห่อ)

(3) ฝิเม้ง คือ ฝิปป่าประเภทหนึ่ง สันนิษฐานว่าเป็นผู้ที่มืบรรพบุรุษสืบเชื้อสายมาจาก “ชาวเม้ง”(มอญ) (ในกรณีบางตระกูลก็ไม่จำเป็นต้องมีเชื้อสายเม้ง(มอญ)เพียงแต่ซื้อ(รับ)ฝิเม้งมานับถือ)

(4) ฝีมดซอนเม้ง คือ ฝิปป่าประเภทหนึ่ง แต่มีการแต่งงานกันระหว่างชายหญิงในตระกูลฝีมดกับฝิเม้ง จึงมีการนับถือและเลี้ยงพิธีกรรมทั้งฝีมดและฝิเม้ง ฝิปป่าประเภทนี้นิยมพบในแถบเมืองลำปาง

⁷¹ เขียรชาย อักษรดิษฐ์, **พิธีกรรมพ่อนผี : ภาพสะท้อนปรากฏการณ์ต่อรองอำนาจทางสังคม**, (เชียงใหม่ : ธารปัญญา, 2552), หน้า 35.

⁷² สัมภาษณ์แม่บัวจัน จันทรกลับ (ผู้ดูแลหิ้งฝิปป่าของตระกูล) อายุ 73 ปี, (อ้างแล้ว).

แดง มีผีประจำตระกูล 2 ตน(องค์) คือ “เจ้ากาบแก้ว” และ “เจ้ากาบคำ” ตระกูลนี้มีมัจฉี(ร่างทรง) เท่าที่จดจำได้สืบมาถึงปัจจุบันมี 4 รุ่นล้วนแต่เป็นเครือญาติกันคือ

(1) แม่ฮุยเฮีย	บ้านเสาหิน
(2) แม่ฮุยคืบ(ทิพย์)	บ้านเสาหิน
(3) แม่ฮุยซอน	บ้านเสาหิน
(4) แม่สงวน	บ้านช้างคำ (มัจฉีคนปัจจุบัน)

ประเพณีเลี้ยงผีผดของตระกูลนี้มี 2 แบบ คือ เลี้ยงผีผดประจำปี และ เลี้ยงผีผดพร้อมกับฟ้อนผีผด ระยะเวลาในการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีผดจะทำในเดือน 9 (นับเดือนตามแบบล้านนาจะเร็วกว่าของภาคกลาง 2 เดือน) แรม 9 ค่ำ (ประมาณเดือนมิถุนายน) ของทุกปี ส่วนการฟ้อนผีผดนั้น 5 ปีจะมีการฟ้อนครั้งหนึ่ง ของที่ใช้เลี้ยงผีผดหากเลี้ยงผีประจำปีจะเลี้ยงขันข้าว ภายในขันข้าวจะมีของที่ขาดไม่ได้คือ ลาบ แกงอ่อม และของหวาน ส่วนเลี้ยงผีผดพร้อมฟ้อนผีผดเมื่อครบรอบ 5 ปี นอกจากเลี้ยงขันข้าวก็จะเลี้ยงหัวหมู 1 หัว (สันนิษฐานว่าแต่เดิมเลี้ยงด้วยหมู 1 ตัว ภายหลังได้ลดลงเป็นเลี้ยงหัวหมู 1 หัว) ไก่ 1 คู่ (2 ตัว) และผลไม้ 7 อย่าง

ลำดับพิธีกรรมการเลี้ยงผีและฟ้อนผีผดของชุมชนเสาหิน

(1) สร้างประรำพิธี หรือที่เรียกว่า “แป้งผามจ้อง” จะสร้างก่อนวันประกอบพิธีฟ้อนโดยเกณฑ์ลูกหลานในตระกูลโดยเฉพาะผู้ชายมาช่วยกันสร้าง จะใช้ต้นไม้ยางหรือไม้ซางจำนวน 6 ต้นมาทำเสาผาม มีข้อและแป่มงด้วยหญ้าคาและปูพื้นด้วยเสื่อ ส่วนหิ้งปูด้วยไม้ฟาก ปลุกต้นไม้แก้ว(พิกุล)ไว้ด้านหน้าห่างจากผามสองครั้ง(3 เมตร)เชื่อว่าต้นไม้แก้วทำให้มีโชคมีชัย มีหม้อน้ำและกระบวยอยู่ใต้ต้นดอกแก้ว กลางผามจะมัดผ้าแดงเพื่อให้มัจฉีห้อยขณะลงทรง สถานที่ประกอบพิธีเลี้ยงผีผดจะเลี้ยงในห้องนอนบนเรือน(ปัจจุบันตั้งหิ้งไว้

ชั้นผีผดบนเรือนเก่าผีผด
กับแม่ฮุยจันทร์สม ศรีวงศ์ เจ้าผีผดคนปัจจุบัน

นอกห้องนอน แต่ก็ยังอยู่บนเรือนของเค้าผี) ส่วนสถานที่พอนผีมดก็คือบริเวณ “ช่วงบ้าน”(ลานบ้าน) ของเค้าผี

(2) เมื่อผู้ชาย “แปงผาม”(สร้างประรำพิธี) ในอดีตผู้หญิงในตระกูลที่นำโดยเค้าผีก็จะพากัน หาบกระบุงออกไปเก็บข้าวและเงินจากลูกหลานในสายตระกูลผีมดทุกหลังคาเรือน ซึ่งส่วนใหญ่จะอยู่ แถบบริเวณบ้านเสาหิน และบ้านช้างค้ำ

(3) วันเลี้ยงผีและพอนผี ในอดีตมีเครื่องดนตรีประกอบการพอนเรียกว่า “หมูแห่ปาน” คือนำเอาฟ้ลาดทองเหลืองครอบบนปากหม้อ แล้วเอาไม้ตีที่ฟ้ลาดทองเหลือง และมีไม้เห็บ หรือ ไม้ปะหลาบ ประกอบจังหวะ “หมูแห่ปาน” อ้างมาจากชุมชนบริเวณอำเภอสารภีในปัจจุบัน แต่ภายหลังได้ ไขว้งเห็บปะหลาบที่ด้านนาที่ภายในชุมชนเสาหินเรียกว่า “หมูแห่กลองคุ่มผิง” มาพร้อมกับแห่ปาน (ส่วนวงสะล้อซึ่งมีที่บ้านช้างค้ำ)

ของสำคัญที่ใช้เลี้ยงผีมดในวันพอนผี (ของเลี้ยงผีมดจะเลี้ยงบนเรือน ส่วนพิธีพอนผีมดจะทำที่ บริเวณผาม(ประรำ)ข้างล่าง) คือ

- (1) หัวหมู 1 หัว (สันนิษฐานว่าอดีตใช้หมู 1 ตัว)
- (2) ไก่ 1 คู่ (2 ตัว)
- (3) ข้าว 3 ขัน ภายในข้าวมีสิ่งที่ไม่ได้คือ ลาบ แกงอ่อม คัม ของหวาน และต้องเตรียมข้าวอีกจำนวนหนึ่งเพื่อเลี้ยงผีปู่ย่าหรือผีมดผีเม็งตระกูลอื่นที่มาร่วมพอนผี โดยเฉพาะตระกูลผีมด บ้านเมืองสาครที่เป็นชุมชนใกล้เคียงกัน
- (4) ผลไม้ 7 อย่าง
- (5) มะพร้าวอ่อนจำนวนมากเพื่อนำเอาน้ำมะพร้าวถวายแก่ผีมด
- (6) จักกะจันสานจากไม้ไผ่มัดไว้เป็นพวง
- (7) นกसानจากไม้ไผ่
- (8) หลักช้าง บริเวณหลักช้างให้มีใบมะพร้าว กล้วย อ้อย และน้ำให้ช้างไว้กิน
- (9) หลักม้า บริเวณหลักม้าให้มีหญ้าและน้ำให้ม้าไว้กิน
- (10) ขันตั้งผีมดในวันพอนผี สิ่งของที่สำคัญใส่ภายในขันคือ สวดยหมากพลู 24 สวดย, สวดยดอกไม้ม 24 สวดย, ผ้าขาว ผ้าแดง และเหล้าขาว

ส่วนลำดับพิธีกรรมในพอนผีมดของบ้านเสาหินแบ่งเป็นช่วงเช้าและช่วงบ่าย ในช่วงเช้าก็พอนไปตลอดจนถึงช่วงเที่ยงก็หยุดพักรับประทานอาหารรอเริ่มพิธีอีกครั้งในช่วงบ่าย และมีการถามไถ่

เรื่องราวต่างๆ จากฝีมือผ่านทางม้าขี่(ร่างทรง)ของตระกูล ซึ่งช่วงเวลานี้อาจเชิญผีปู่ย่าฝีมือดีมาจากตระกูลอื่นๆ มาร่วมฟ้อนด้วยทั้งที่เป็นเครือญาติกันทางการสมรสหรือไม่ใช่เครือญาติก็ได้แต่คุ้นเคยกัน

ในช่วงบ่ายจะมีพิธีกรรมการละเล่นที่แสดงถึงวิถีชีวิตของบรรพบุรุษในอดีต เช่น

- (1) การฟ้อนกล้วย คือเอากล้วยใส่ถ้วยแล้วทำการฟ้อน
- (2) เล่นปีใหม่ มีการรดน้ำกัน
- (3) ชนไก่ โดยเอาผ้าขาวม้ามัดเป็นรูปคล้ายไก่ แบ่งเป็นฝ่ายชายหญิงทำการชนไก่
- (4) ชนช้าง หรือ คล้องช้าง โดยให้ลูกหลานผู้ชายในตระกูลเป็นช้าง
- (5) ส้อนแซะ โดยเอาขนม(ข้าวต้ม)เป็นมัดแล้วเอาส้อนรับ
- (6) ฝึญ่าหาบไข่ โดยมีไข่ทอดเป็นแผ่นวงกลมแล้วมัดเชือกไว้ให้ฝึญ่าหาบ
- (7) ฝึญ่าฟ้อนหอก ฟ้อนดาบ รอบต้นแก้วหน้าผาม
- (8) แห่บอกไฟ(บั้งไฟ) และจิบอกไฟ เพื่อขอน้ำฟ้าสายฝนให้ตกต้องตามฤดูกาล มีน้ำทำอุดมสมบูรณ์ โดยแห่บอกไฟออกไปภายนอกเขตหมู่บ้านและแห่กลับเข้ามาภายในบ้านก็ถือเป็นเสร็จพิธีแล้วฝึญ่าก็ทำพิธีหรือผ้ามฟ้อนผี แล้วอัญเชิญขึ้นตั้งฝึญ่าขึ้นไปไว้บนเรือน⁷³

พิธีการฟ้อนฝึญ่าปัจจุบันได้ลดน้อยลงไปมาก เพราะมีพิธีขึ้นตอนยุ่งยาก ต้องใช้ทั้งแรงกายทุนทรัพย์จึงหาลูกหลานที่จะสืบทอดลงไปทุกที ประกอบกับชุมชนเสาคินตระกูลฝึญ่าที่มีในปัจจุบันมีเพียงตระกูลเดียวเท่านั้น ดังนั้นพิธีฟ้อนฝึญ่าจึงเป็นสมบัติของชุมชนเสาคินที่มีคุณค่าควรแก่การรักษา สืบทอดยิ่งอีกประการหนึ่ง

ตอนที่ 3 การสร้างและรื้อฟื้นประวัติศาสตร์ของชุมชนเสาคิน

ชุมชนเสาคินเริ่มสร้างและรื้อฟื้นประวัติศาสตร์ของชุมชนอย่างชัดเจนมาตั้งแต่พ.ศ.2543 เป็นต้นมา โดยเน้นการสร้างและการรื้อฟื้นให้มีความสำคัญกับวัดและชุมชนเสาคินว่าเป็นที่ตั้ง “เสาคินทพิล” หรือ “เสาคินเมือง” ของเวียงกุมกาม ที่พ้องกับชื่อว่า “เสาคิน” โดยมีตำนานที่เล่ากันภายในชุมชนว่า

“เสาคินจริงประดิษฐานใต้ฐานพระประธานในวิหาร โดยได้ก่อฐานชุกชี(ฐานพระประธาน)ครอบเสาคินไว้ และได้สร้างพระพุทธรูปศิลปะขนาดต่างกันจำนวน ๑๑ องค์ ประดิษฐานไว้เหนือเสาคิน”⁷⁴

⁷³ สัมภาษณ์แม่อยู่จันทร์สม ศรีวงศ์ (เจ้าฝึญ่าบ้านเสาคิน) อายุ 78 ปี, (อ้างแล้ว).

⁷⁴ แผ่นจารึกประวัติเสาคินหน้าวิหารเสาคินทพิลจำลอง วัดเสาคิน.

และมีคำทำนายเกี่ยวกับเสาคินนี้ไว้ว่า

“เมื่อเวียงกุมกามล่มสลายไปแล้ว เมื่อใดก็ตามถ้ามีเสาคินปรากฏขึ้นในบริเวณวัดนี้ เมืองที่ล่มสลายไปจะกลับฟื้นขึ้นมามีความเจริญรุ่งเรืองอีกครั้ง”⁷⁵

ด้วยตำนานที่เล่ากันมาภายในชุมชนเสาคินจึงทำให้เกิดการพยายามสร้างเสาคินทิลขึ้น เพื่อให้เป็นเหมือนดังคำทำนาย เสาคินทิลถูกสร้างขึ้นเมื่อพ.ศ.2543 โดยนำหินทรายแดงมาจากจังหวัดพะเยา วางศิลาฤกษ์สร้างเสาคินทิลและวิหารเสาคินทิลเมื่อวันพฤหัสบดี ที่ 29 มิถุนายน พ.ศ.2543 เวลา 13.09 น. มีพระเถระและข้าราชการชั้นผู้ใหญ่มาเป็นประธาน ประธานฝ่ายสงฆ์คือ พระญาณสมโพธิ เจ้าคณะอำเภอเมืองเชียงใหม่ วัดพระธาตุคอกสุเทพ ประธานฝ่ายฆราวาสคือ นายพิภพ กาญจนะ รอง ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ แล้วเริ่มก่อสร้างวันอาทิตย์ ที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ.2543 แล้วเสร็จและทำบุญฉลองเสาคินทิลและวิหารเสาคินทิลในวันพฤหัสบดี ที่ 5 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2547⁷⁶

นับตั้งแต่ปีพ.ศ.2547 เป็นต้นมาทุกเดือน 8 เป็งขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8 (เหนือ) ทางวัดจึงได้จัดงานใส่ขันดอกไม้ 108 บุษาสาคินทิลที่วัดเสาคินซึ่งจำลองว่าเป็นเสาคินทิลของเวียงกุมกาม ให้เหมือนกับใส่ขันดอกบุษาสาคินทิลที่วัดเจดีย์หลวงซึ่งเป็นเสาคินทิลของเมืองเชียงใหม่ ทางวัดได้จัดงานใส่ขันดอก 3 วัน 3 คืน มีพิธีสืบชะตาหลวง พิธีเทศน์ธรรมมังญาพญาปลาซ่อน(เทศน์ขอให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล) สรงน้ำและแห่พระเจ้าฝนแสนห่า(ทางวัดสร้างขึ้นจากหินทรายจำนวน 2 องค์เมื่อพ.ศ.

พระอุโบสถกับวิหารเสาคินทิลจำลอง
ของวัดเสาคิน

2550) พิธีบวงสรวงเทวดาและดวงวิญญาณบรรพบุรุษ พร้อมกับสรงน้ำพระธาตุเจดีย์ของวัดเสาคิน และสร้างวัดดุมงคลท้าวจุโลกบาลทั้ง 4 (ท้าวทั้ง 4) ให้บูชาอีกด้วย⁷⁷ พิธีการใส่ขันดอกเสาคินทิลของวัดเสาคินที่เน้นย้ำความสำคัญของวัดและชุมชนผ่านตัวเสาคินทิล(เสาคิน)และพิธีกรรมต่างๆ เริ่มเป็นที่รับรู้กระจายออกไปกว้างขวางทุกขณะ ที่ผ่านทางสื่อโฆษณาประชาสัมพันธ์ เช่น รายการวิทยุ ตลอดจนถึงเอกสารแผ่นพับที่ออกโดยทางวัดเสาคิน

⁷⁵ พระอธิการบุญส่ง กนฺตมฺโม, ประวัติวัดเสาคิน, (เอกสารแผ่นพับ).

⁷⁶ แผ่นจารึกประวัติเสาคินหน้าวิหารเสาคินทิลจำลอง วัดเสาคิน.

⁷⁷ วัดเสาคิน, เสาแห่งศรัทธา, (เอกสารแผ่นพับ), 2553.

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. **โบราณคดีสามทศวรรษที่เวียงกุมกาม**. กรุงเทพฯ : อารยกิจการพิมพ์, 2548.
- ธีรราชย์ อักษรดิษฐ์. **พิธีกรรมพืชน้ำ : ภาพสะท้อนปรากฏการณ์ต่อรองอำนาจทางสังคม**. เชียงใหม่ : ชารปัญญา, 2552.
- แผ่นเอกสารประวัติหมู่บ้านเมืองสาครหลวง ตำบลหนองหอย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่.
- พระครูรัตนชัยธรรม (บรรณาธิการ). **คณะสงฆ์ตำบลหนองหอย อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่**. เชียงใหม่ : ดาวคอมพิวกราฟิก, 2552.
- พระพุทธพุกามและพระพุทธญาณ. **ตำนานมูลศาสนา**. อนุสรณ์ในงานทำบุญครบร้อยวัน ศพนายหน่อ ชูติมา, 2513.
- _____. **ตำนานมูลศาสนา**, อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมหลวงเดช สนิทวงศ์, 2518.
- พระอธิการบุญส่ง กนฺตมฺโม, **ประวัติวัดเสนาหิน**, (เอกสารแผ่นพับ)
- ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่(ปริวรรต). **ราชวงศ์พื้นเมืองเชียงใหม่**.
- ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2518.
- มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทยธนาคารไทยพาณิชย์. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม ๓**. กรุงเทพฯ : สยามเพรส แมเนจเม้นท์, 2542.
- โรงเรียนวัดเสนาหิน, **เอกสารประวัติโรงเรียนวัดเสนาหิน ตำบลหนองหอย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่**, พ.ศ.2553
- วัดกู่คำ(วัดเจดีย์เหลี่ยม). **ประวัติเวียงกุมกามและวัดเจดีย์เหลี่ยม หมู่ที่ 1 ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่**. เอกสารอัดสำเนา, พ.ศ.2527.
- วัดเสนาหิน. **เสนาแห่งศรัทธา**. เอกสารแผ่นพับ, 2553
- ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่. **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๓๐๐ ปี**. เชียงใหม่ : โรงพิมพ์ มิ่งเมือง, 2538.
- _____. **วัดสำคัญของนครเชียงใหม่ เล่ม ๒**. เชียงใหม่ : ส.ทรัพย์การพิมพ์, 2535.
- สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. **ตำนานสิบห้าราชวงศ์ เล่ม 1**. สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2524.
- สรัสวดี อ๋องสกุล. **ประวัติศาสตร์ล้านนา**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2551.
- _____. **เวียงกุมกาม การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนโบราณในล้านนา**. พิมพ์ครั้งที่ 5. เชียงใหม่ : วิคอินดิไชน์, 2548.
- สุรสิงห์สำรวม นิมพะเนา(ปริวรรต). **คลองเจือแห่งพระเจ้าเกื้อนา**. กรุงเทพฯ : สุกัญญา, 2528.

สำนักงานเจ้าคณะอำเภอเมืองเชียงใหม่. ประวัติวัดในเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่.

เชียงใหม่ : นันทพันธ์, 2548.

อันส์ เพนซ์ และคณะ. ประชุมจาริกล้านนา เล่ม 4. เชียงใหม่ : มิ่งเมือง, 2543.

การสัมภาษณ์

แม่อุ้ยเจริญ บัวล้อม อายุ 78 ปี บ้านเลขที่ 1 ชุมชนท่าสะอาด ตำบลวัดเกต อำเภอเมือง

จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 4 สิงหาคม พ.ศ.2553

แม่อุ้ยจันทร์สม ศรีวงศ์ อายุ 78 ปี เลขที่ 15 หมู่ 3 บ้านเสาหิน ตำบลหนองหอย อำเภอเมือง

จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 21 กันยายน พ.ศ.2553

นายธีระ(ไท) นววงศ์รักษ์ อายุ 62 ปี บ้านเลขที่ 90/4 หมู่ 3 บ้านเสาหิน ตำบลหนองหอย

อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 27 ธันวาคม พ.ศ.2553

แม่บัวจัน จันทร์กลับ อายุ 73 ปี บ้านเลขที่ 73/3 หมู่ 3 บ้านเสาหิน ตำบลหนองหอย อำเภอเมือง

จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 21 กันยายน พ.ศ.2553

พ่ออุ้ยสม ต๊ะเปียง อายุ 85 ปี บ้านเลขที่ 13 หมู่ 3 บ้านเสาหิน ตำบลหนองหอย อำเภอเมือง

จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 21 กันยายน พ.ศ.2553

แม่อุ้ยดี ต๊ะเปียง อายุ 83 ปี บ้านเลขที่ 13 หมู่ 3 บ้านเสาหิน ตำบลหนองหอย อำเภอเมือง

จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 21 กันยายน พ.ศ.2553

พระอธิการบุญส่ง กนฺตธมฺโม อายุ 41 ปี วัดเสาหิน เลขที่ 98 บ้านเสาหิน ตำบลหนองหอย

อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 21 กันยายน พ.ศ.2553

แม่เสาร์แก้ว บุญนาค อายุ 66 ปี บ้านเลขที่ 118/1 หมู่ 1 บ้านฤกษ์เกษม ตำบลหนองหอย

อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 27 ธันวาคม พ.ศ.2553

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์หมู่บ้านเสาหิน ชุมชนโบราณของเวียงกุมกาม

โดย
อาจารย์ภูเดช แสนสา

วันที่ 27 ธันวาคม พ.ศ.2553
ณ โรงเรียนวัดเสาหิน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

(1) ยุคก่อนสถาปนาเวียงกุมกาม พ.ศ.1837

- ชุมชนอยู่ฝั่งตะวันออกแม่น้ำปิง(ห่าง)
- น้ำปิงเป็นเส้นทางสำคัญในการคมนาคมและติดต่อค้าขาย
“ลำพูน — ฝาง, สมัยหริภุญไชย”
- ตำนานสืบห้าราชวงศ์กล่าวถึงมีชุมชนหมู่บ้านอยู่บริเวณวัดกานโถม(ข้างคำ)ก่อนพญามังรายทรงสร้างเวียงกุมกามในพ.ศ.1837
- พบศิลาจารึกอักษรธรรมอยู่ที่วัดข้างคำ อายุประมาณพ.17
- การขุดค้นพบหลักฐานพญามังรายทรงสร้างวัดข้างคำทับบนวัดเก่า

ตำนานสืบห้าราชวงศ์

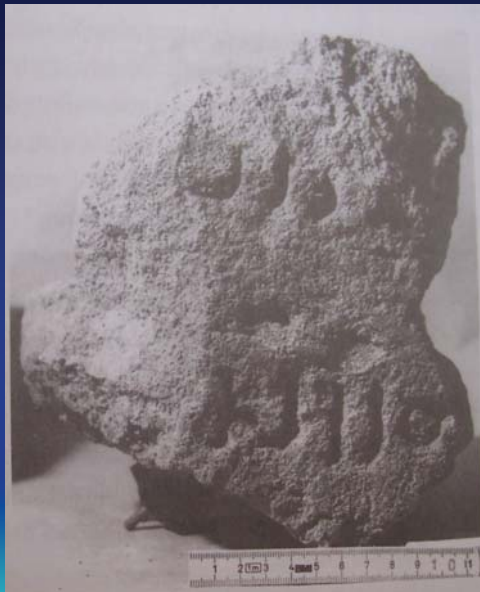
- “...คนทั้งหลายหันก็เอากันไปสักการบูชา แล้วปรารธนาเอาลูกหญิงลูกชายข้าวของสมบัติอันใดก็ได้ดังใจมักแห่งคนทั้งหลายแล อยู่บ่นานเท่าใดต้นไม้เป็นอันเฒ่าแก่นักลวดตาย คนทั้งหลายเที่ยวร้อมไปสักการบูชาที่นั่นบ่ขาด ตราบถึงเจ้ามังรายมาตั้งเวียงกุมกาม...”

ตำนานมูลศาสนาให้ภาพการขยายตัวตั้งชุมชน
ของแคว้นทริภุญไชยอย่างกว้างขวาง

- “...เมืองทริภุญไชยนี้สมบูรณ์ไปด้วยสมบัติข้าวของทุก
ประการแท้จริง หมู่บ้านถึง 7,000 บ้าน...”

บริเวณชุมชนเสาดินควมมีการตั้งถิ่นฐานบ้างแล้ว

- อยู่บนสายน้ำปิงเหมือนทริภุญไชย ห่าง 20 กม.
- ทริภุญไชยมีการขยายตัวของชุมชนมาก
- ฟังตะวันตกแม่น้ำปิง(วัดช้างค้ำ)มีชุมชนแล้ว ชุมชนช้างค้ำห่างชุมชนเสาดินฝั่งตะวันออกแม่น้ำปิงประมาณ 1 กม.
- เป็นชุมชนบริวารทริภุญไชย เหมือนกับชุมชนเวียงมโน(ห่างคง 8 กม.) เวียงท่ากาน(สันป่าตอง) เวียงเกาะ(จอมทอง 19 กม.) และเวียงหอด (ฮอด)

จารึกอักษรมอญ

...บร...

...อู่...

- ภาพถ่ายทาง
อากาศ
เวียงกุมกาม
พ.ศ.2497

(2) ยุคสร้างเวียงกุมกามถึงเวียงกุมกามล่มสลายในช่วงสมัย
พม่าปกครอง พ.ศ.1837 – ประมาณพุทธศตวรรษที่ 23

- พญามังรายทรงสร้างเวียงกุมกามเป็นเมืองหลวง พ.ศ.1837
- สร้างเวียงฝั่งตะวันตกแม่น้ำปิง กำแพง 2 ชั้น คูน้ำ 1 ชั้น
- มีการขยายตั้งชุมชน ดังตำนานมูลศาสนากล่าวถึงทรงสร้างเวียงกุมกาม
เสร็จก็ให้ตั้งชุมชนหมู่บ้านขึ้นใหม่อีกหลายหมู่บ้าน

“...ถัดนั้นพระยามังรายออกมาตั้งอยู่ที่กุมกาม แปลงบ้านอยู่ 3
แห่ง แห่ง 1 ชื่อว่าบ้านกลาง แห่ง 1 ชื่อว่าบ้านลุ่ม แห่ง 1 ชื่อว่าบ้าน
แหม นั้น ก็อยู่เสวยสมบัติที่นั่น...”

- “บ้านกลาง” ปัจจุบันตั้งอยู่ที่ศิลาใต้ของเวียงกุมกาม ห่างจากเวียงกุมกาม
ประมาณ 1.5 กิโลเมตร
- “บ้านลุ่ม” ห่างจากเวียงกุมกามทางตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ 3.5
กิโลเมตร
- “บ้านแหม” อยู่ระหว่างเวียงกุมกามกับเวียงร้าง(เวียงร้างอยู่บริเวณ
วัดยางกวง)

- การสร้างสะพาน “ข้าวกุมกาม” เชื่อมฝั่งตะวันตกกับฝั่งตะวันออกแม่น้ำปิงของพญามังราย แสดงว่าฝั่งตะวันออกต้องมีชุมชนอยู่

“...พระญามังรายหื้อตั้งกลาดกุมกาม หื้อเปนที่ซื้อขายแห่งคนทั้งหลายหันแล..วันนั้นเจ้ามังรายหันชาวแซ่ซ้าง(สันกำแพง) เชียงเลื้อ จี่เรือมากลาดกุมกามเรือหล่มวัน ๒ หล่ม ๓ หล่มชู้วัน เจ้ามังรายกระนิงในใจว่า ไพร่คู่ว่าตายอันชะรือ จึงหื้อแปลงข้าวกุมกามแต่นั้นมาแล...” (ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่)

ที่มาของชื่อเสาดิน

- ตำนานราชวงศ์พื้นเมืองเชียงใหม่ กล่าวถึงสมัยพญาสามฝั่งแกน กษัตริย์ล้านนา (พ.ศ.1945 – 1984) พระมหาธรรมกัมภีร์ และพระมหาเมธังกร ได้เดินทางไปศึกษาพระธรรมวินัยที่ลังกา หลังจากกลับมาเชียงใหม่ได้พักที่แพะป่าดิง(วัดป่าแดง) เมืองเชียงใหม่จัดอุปสมบทที่เวียงกุมกามในพ.ศ.1973 ได้สร้างอุโบสถพร้อมกับปักเสาดินยังวัดแห่งหนึ่งทิศเหนือของเวียงกุมกามริมท่าแม่น้ำปิง(ปิงห่าง) (ซึ่งอีกสองปีต่อมา ก็ทำการอุปสมบทอีกรอบที่กลางแม่น้ำปิงท่าตลาดเวียงกุมกาม)

“...สักกราชได้ 792 ตัว(พ.ศ.1973) ..ถัดนั้นก็หื้อตั้งยังอุโบสถยังวัดเหนือกุมกามท่าแม่พิง ก็โสกรสิม(เสินา) เมื่อโสกรสิมนั้นหื้อปักยังเสาดินแล้ว...”

ความสัมพันธ์พันเลา - เสาหิน

- วัดเสาหินเดิมคือวัดพันเลา?

วัดเสาหินเดิมคือวัดพันเลา “วัดเหนือกุ่มกามท่าแม่ปิง”

ย้ายตั้งวัดเสาหินปัจจุบันช่วงสมัยพระเจ้าติโลกราช(จารึกภู่วัดเสาหินพ.ศ.2023)

“พันเลา”

“พันเลาเสาหิน

“พันเสาหิน”

“เสาหิน”

กษัตริย์ เจ้านาย ขุนนาง ยังให้ความสำคัญกับเวียงกุ่มกาม
ภายหลังย้ายเมืองหลวงไปตั้งเวียงเชียงใหม่

เป็นตลาดศูนย์กลางค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้า(ตลาดกุ่มกาม) เส้นทาง
การคมนาคมทางน้ำ(แม่น้ำปิงท่า) ตลอดจนถึงเป็นที่แปรพระราชฐาน
เสด็จมาประทับของเจ้านายในราชวงศ์มังรายอยู่เป็นประจำ

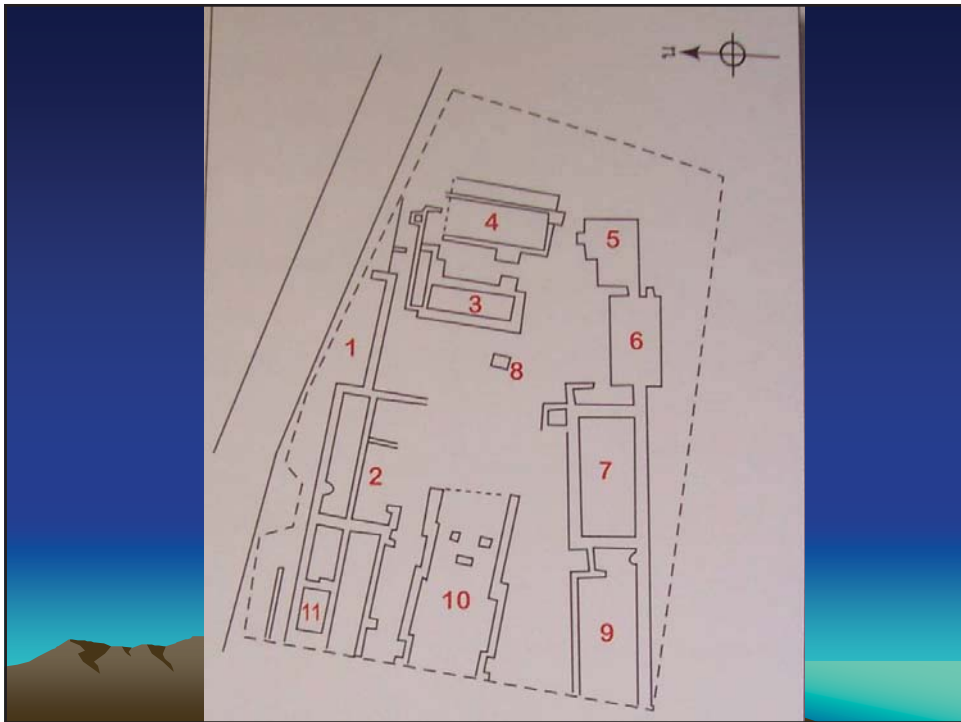
- สมัยพญามังราย กษัตริย์ล้านนา(พ.ศ.1804 – 1854) ทรงสร้าง
ตลาดกุ่มกามริมแม่น้ำปิง เพื่อให้เป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจคู่กับ
การเมือง กลายเป็นตลาดศูนย์กลางการค้าของเมืองต่างๆ จนเรือชนกัน
ล่มวันละ 2 - 3 ลำ(ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่)

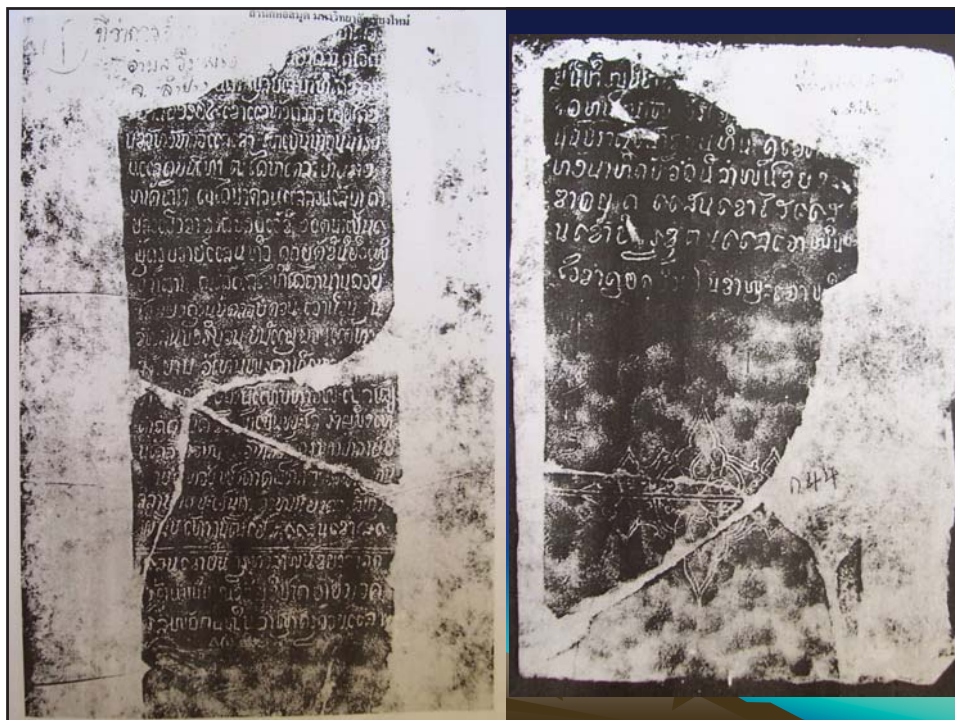
- สมัยพระเมืองแก้ว กษัตริย์ล้านนา (พ.ศ.2038 – 2068) ช่วง
พ.ศ.2046 ยังนิยมเข้าไปซื้อสินค้าที่ตลาดกุ่มกาม (คลองเจือแห่งพระ
เจ้ากือนา)

- พญามังรายทรงประชวรได้ทรงเสด็จย้ายมาพักที่เวียงกุมกาม เมื่อหายประชวรจึงเสด็จกลับเวียงเชียงใหม่
- พระนางจันทิมา(จันทิมา)อัครราชเทวีของพญาแสนภู กษัตริย์ล้านนา (พ.ศ.1868 – 1877) ก็ทรงโปรดเสด็จมาประทับที่เวียงกุมกาม
- ชาของค์หนึ่งของพญาแสนเมืองมา กษัตริย์ล้านนา (พ.ศ.1928 – 1945) ทรงมาประทับที่เวียงกุมกามและให้ประสูติราชโอรสองค์ที่สองมีพระนามว่า “ท้าวเวียงกุมกาม”
- พระเมืองแก้ว กษัตริย์ล้านนา (พ.ศ.2038 – 2068) ทรงโปรดให้สร้างหอที่ประทับไว้ในเวียงกุมกาม

กษัตริย์ทรงอุปถัมภ์วัดบริเวณเวียงกุมกาม

- พญาแสนเมืองมา (พ.ศ.1928 – 1945) ทรงหล่อพระพุทธรูปและกัลปนาที่ดินให้วัดกานโถม(ช้างค้ำ)
- วัดเสนาหิน (วัดพันเลา หรือ วัดพันเลาเสนาหิน) ที่มีหลักฐานแสดงถึงพระเจ้าติโลกราช กษัตริย์ล้านนา (พ.ศ.1984 – 2030) ทรงพระราชทานเขตพัทธสีมา(อาจเป็นผู้สร้างพระอุโบสถด้วย) พร้อมทั้งทรงกัลปนาข้าคน ที่นา วัว และอุปกรณ์ทำนาให้ไว้แก่วัดเสนาหินเมื่อพ.ศ.2023

จารึกกุ๊วัดเสาหิน

- (ด้านที่ 1)
- “.....อย่าคลา กูไว้คน.....ตรา พระลิมเสมา หื้อได้ 20 ครั้ว นา 250 ข้าว และทั้งตัววัว เปือโอ ข่มขัว ทั้งหลัว และข้าว ให้เป็นน้ำอุ่นน้ำร้อนแล กุบรธา คนใดมาเกลยาบปรัยหนักหนา คนใดมากวนและลวนเสมา ตายลงเปงจา จุ่งต้อง อเวจี ออกมาเป็นเปรตรูปรัยแสนทวี ดูยักจินียงเพื่อล้าตาล คนใดและไว้หื้อได้ ตำนาน ด้วยใจเชียงคราญบักลั้วบักวน เจ้านี้ขุนธรรมจักพลันบริบวน บมีแพพวน แก่ท่านลักยาม จักเห็นพระเจ้าที่.....ตามแทบท้าวพระเมตไตย คำกู ด้านไว้จุงให้เป็นปึงจัย รำเพงเห็นไกลชั่วหน้าชั่วหลัง ดูรา(ท่าน)ทั้งหลายหญิงชาย ขอหวัง ฟังคำกูฝังหื้อตั้งเสมา หินศิลาบาตรประเป็นตรา จุ่งมันอย่าคลาต่อ 5,000 ปี เท้าวันคนเอย

(รายชื่อพยานที่รับรู้)

- แสนข้าวใส (รับรู้)
- แสนข้าวอิน (รับรู้)
- ทั้ง ลำพันเชียงชาด (รับรู้)
- คน(ของ)หมื่นหนังสือ ผู้ซื้อปากอ้ายงาว (รับรู้)
- ศรีพิศ คน(ของ)เจ้าหมื่นด้ามพร้า (รับรู้ด้วย แล)

• (ด้านที่ 2)

- “.....ผู้ซื้อหมื่น.....
ได้หันหน้าพระศรีเจ้า.....มันปรารถนาจู้อัน เทอญ ภู
ไวกน ทั้งนา หื้อกับวัดนี้

- ลำพันเชียงชาด (ผู้ 1)
- แสนข้าวใส (ผู้ 1)
- แสนข้าวอิน (ผู้ 1)

เจ้าหมื่นไวก้า(คน)ครอก 1 เป็นข้าพระเจ้าหนี่

ข้อสังเกตเกี่ยวกับจารึก — วัด,ชุมชนเสาหิน

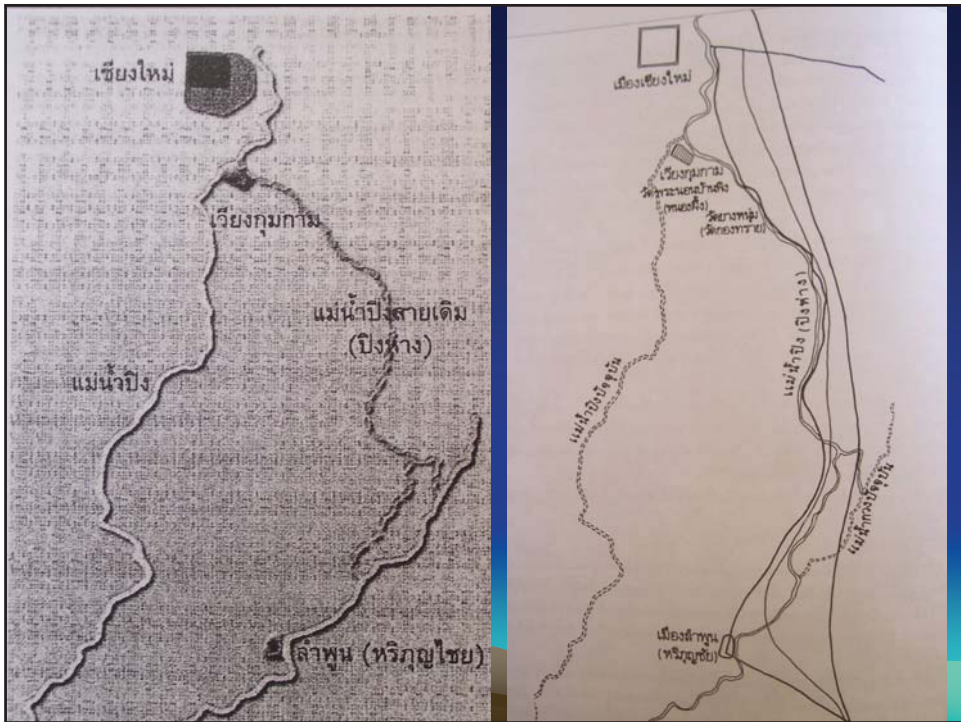
- ผู้กลัปนา – กษัตริย์?
(ใช้แทนคำว่า “กู” ขุนนางชั้นผู้ใหญ่รับรู้ ขุนนางชั้นผู้ใหญ่ร่วมทำบุญ)
- กลัปนาจำนวนมาก, หลายอย่าง - ชุมชนใหญ่, วัดใหญ่
(เข้าคน 20 นา 250 วัว เพื่อ ไถ ข้าวข่ม หลัว ข้าว)
กลัปนาเข้าพระเจ้า – พระเจ้าประธานวิหารเสาหิน 11 องค์
- กูร้างเป็นเขตพื้นที่เก่าของวัดเสาหิน (กลัปนาที่นำจำนวนมากรอบวัด)
- ด้านตะวันตก ตะวันออก และเหนือ เป็นทุ่งนา

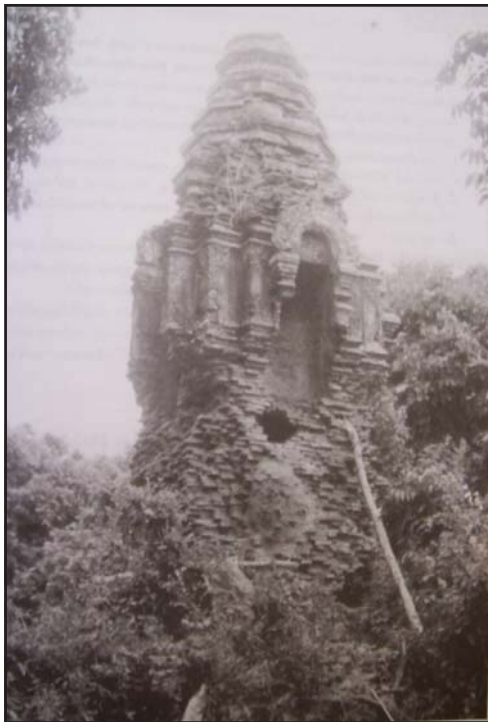
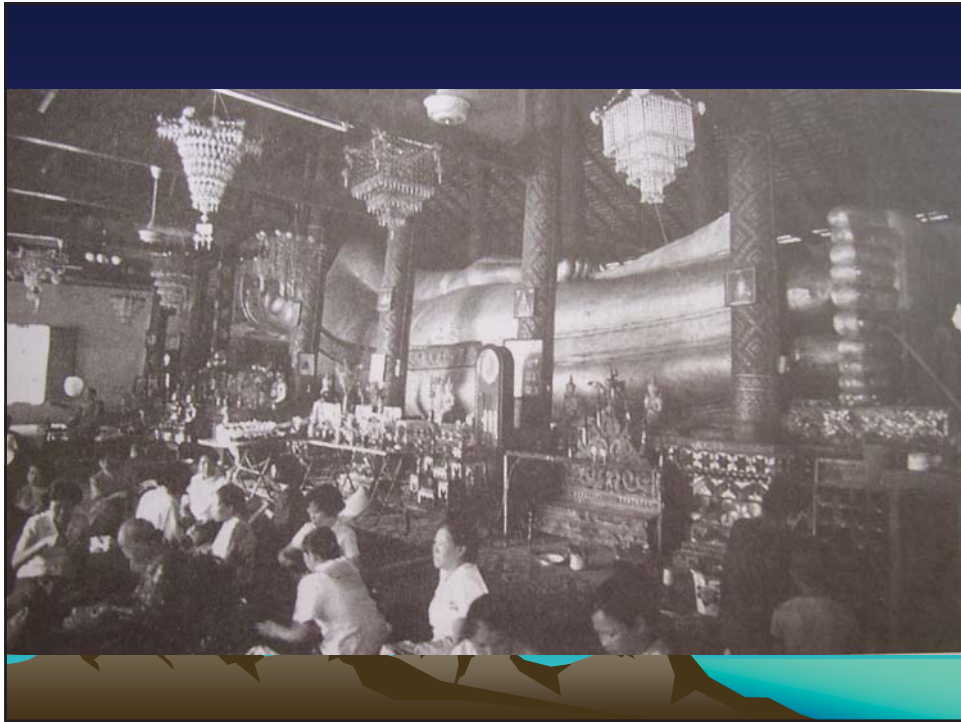
วัดเสาหินและชุมชนเสาหินเป็นชุมชนสำคัญ

- ได้รับการอุปถัมภ์จากกษัตริย์และกลุ่มผู้ปกครอง
- ไกล่เวียงเชียงใหม่
- พันนากุมกาม ปากนา บ้าน (เจ้าหมื่น – พันนากุมกาม – นายบ้าน)

* เป็นชุมชนมาจนถึงสมัยพม่าปกครอง หลังกวาดต้อนครั้งใหญ่
พ.ศ.2174 คนเบาบาง

* น้ำท่วมใหญ่ + รุนแรง ต้นพ.23 ร้าง (อพยพไปอยู่ที่อื่น)

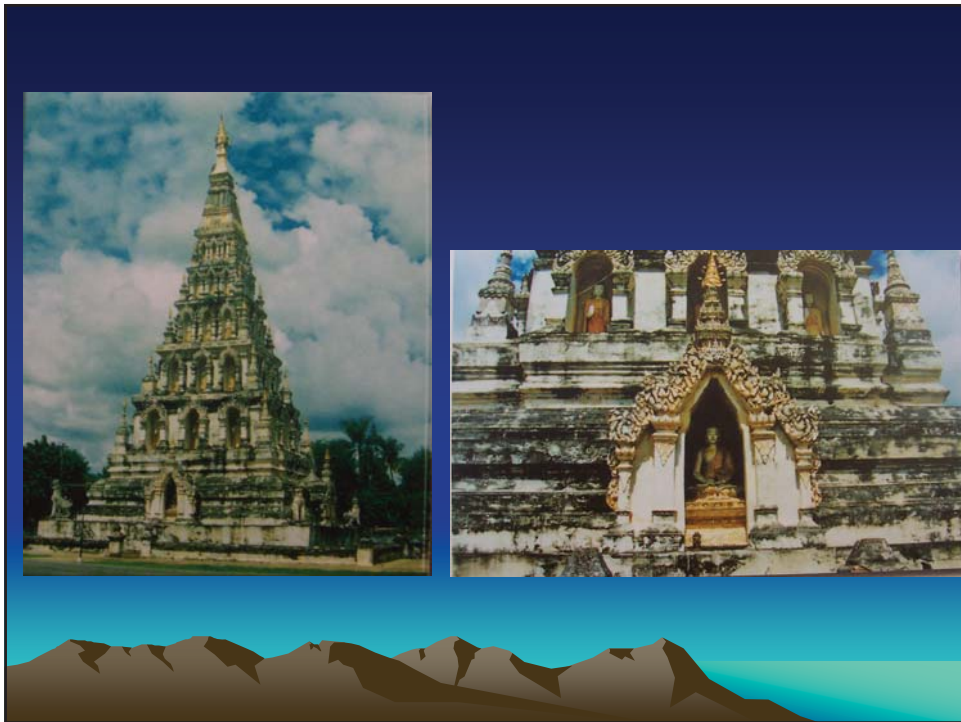
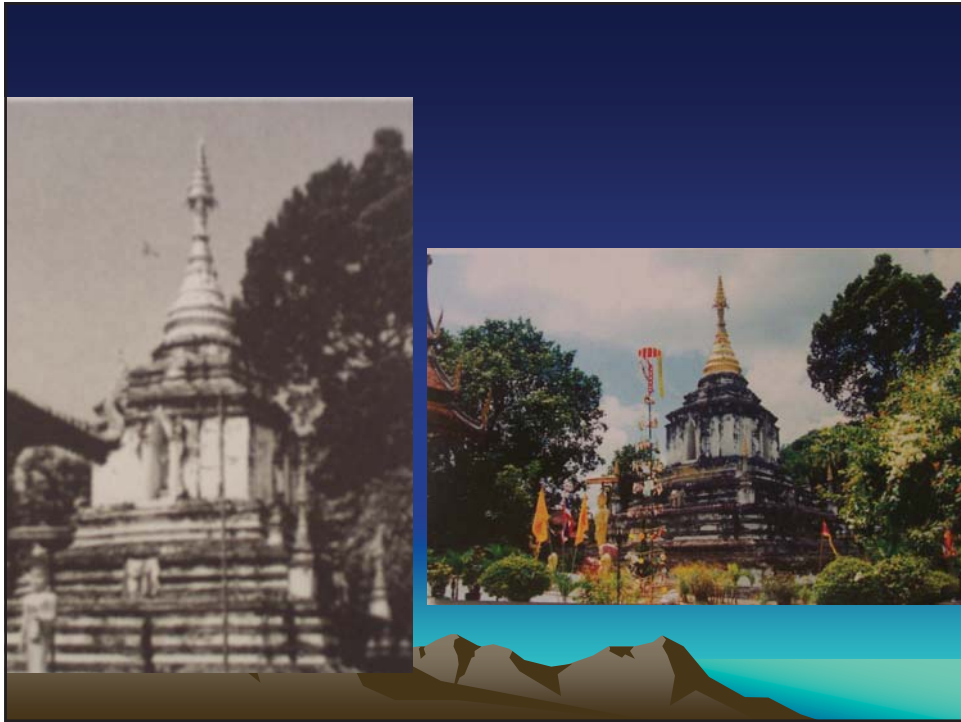
(3) ยุคเก็บผักใส่ซ้าเก็บข้าใส่เมืองฟื้นฟูเมืองนครเชียงใหม่

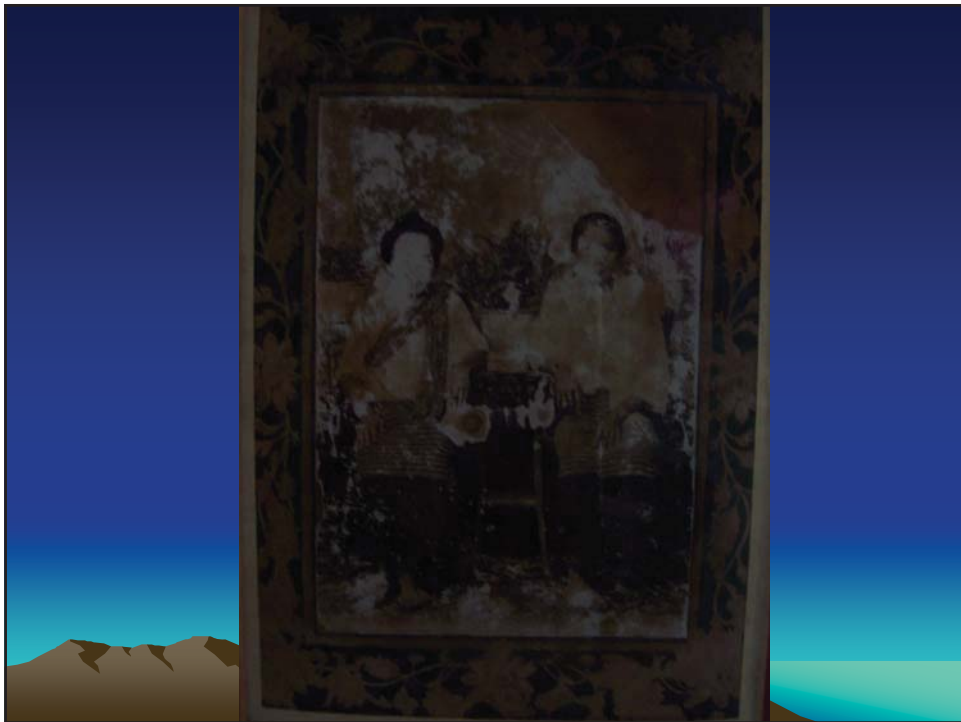
ถึงยุคปฏิรูปการปกครอง พ.ศ.2339 - 2441

- รู้จักในชื่อ “ท่าวังตาล” เป็นท่าเรือสำคัญของเมืองนครเชียงใหม่ แล้วขยายตัวตั้งเป็นหมู่บ้านอีกครั้งในทิศตะวันออก ทิศเหนือ เช่น บ้านเสาหิน บ้านโรงวัว ลันป่าเลียง
- กวาดต้อนมาบางส่วน เช่น เมืองสาทร(สาต) เชียงแสน ฯลฯ

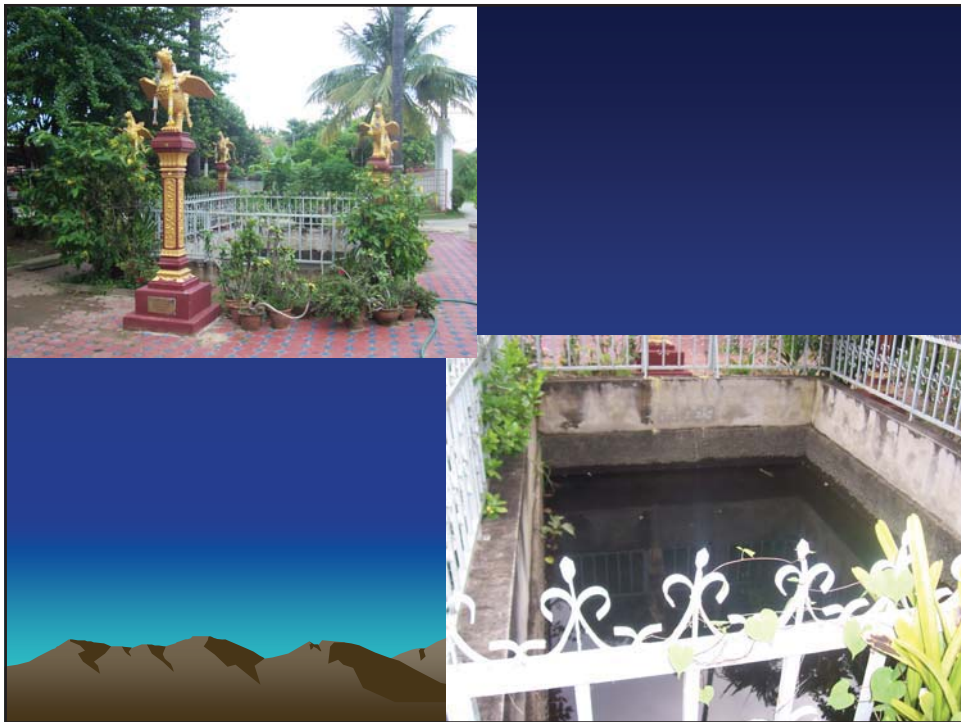
“...(พ.ศ.2347)พระเปนเจ้า(พระเจ้ากาวิละ)อยู่เมืองใต้เดือนปลาย ๑๓ วัน..พระเปนเจ้าก็เอาเจ้าเมืองเชียงตุงแลลูกนาขวยกออกจาก ณ กรุงเทพมหานคร ขึ้นมาได้เดือนปลาย ๒๖ วัน มายังนอนท่าวังตาลคืน ๑ ถึงเดือน ๓ แรม ๘ ค่ำ พระเปนเจ้าเสด็จเข้าสู่เวียง วัน ๓ นั้นแล...”

“...(พ.ศ.2358)สมเด็จพระเปนเจ้า(พระเจ้ากาวิละ พร้อมกับเจ้าหลวงคำฝั้น เจ้าผู้ครองนครลำพูน พร้อมกับเจ้านายบุตรหลานและขุนนาง – ผู้เขียน)..เสด็จยาตราขึ้นมานอนตลาดแก้วขึ้นมามีด้วยลำดับ..๑๑ คำนอนแม่พริก ๑๒ คำนอนเมืองเงิน ยังเมืองเงิน ๒ วัน เดือนเจียงคืบนอนปากคลองมาด้วยลำดับ เดือนยี่ออก ๕ คำนอนละพูน ออก ๑๐ คำนอนท่าวังตาล เดือนยี่ออก ๑๑ ค่ำ วันอาทิตย์ยามกลองงายสมเด็จพระเปนเจ้าเสด็จเข้าเมือง...”

(4) ยุคหลังปฏิรูปการปกครองถึงปัจจุบัน

- แบ่งหน่วยการปกครองแบบใหม่
- มีการทำนา (เหมืองฝาย)
- เลี้ยงวัว, ควาย (ใช้ทำนา) เลี้ยงหมู เป็ด ไก่
- ปั่นหม้อ
- ค้าขายเล็กๆ น้อยๆ (กาดประตูเชียงใหม่ กาดหนองหอย กาดหลวง กาดสันป่าข่อย)
- รถไฟ ถนน(ปลูกต้นยาง) แทนที่ น้ำปิง
- เลี้ยงฝึมด ฝึปู้ย่า
- สร้างโรงเรียนวัดเสาหิน

โรงเรียนวัดเสาหิน

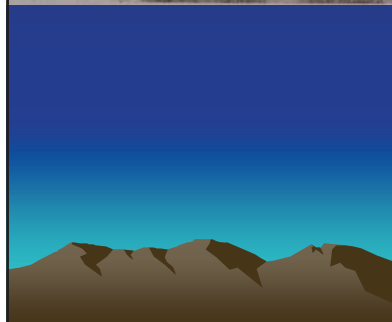
- พื้นที่ตั้งโรงเรียนเป็นที่ลุ่มต่ำ จึงมีการถมปรับพื้นที่
- เปิดเมื่อ 24 มกราคม 2466 - ศาลาวัด
- สร้างอาคารตึกชั้นเดียว พ.ศ.2479 – 2482
- 2484 สงครามโลกครั้งที่ 2 ทหารไทยพักที่ศาลาวัด และโรงเรียนยุพราชวิทยาลัยมาอาศัยเรียนอยู่ที่เสาหิน “รุ่นเสาหิน”

ขุนไชยาป็น
บ้านเมืองสาทร
นายแคว้น(กำนันตำบล)
หนองหอยคนแรก
พ.ศ.2450 - 2468

ทำนาหน้าวัดช้างค้ำ
พ.ศ.2532

“เสาหินปรากฏขึ้นในบริเวณวัดนี้เมื่อใด
เมื่อนั้นเมืองที่ล่มสลายไป(เวียงกุมกาม)
จะกลับฟื้นขึ้นมามีความเจริญรุ่งเรืองอีกครั้ง”

จุดสังเกต + ข้อชวนคิดทิ้งท้าย

- ชื่อเสาดินมาจากอะไร?
 - เสาดินทพิล?
 - *ทำไมไม่อยู่กลางเวียงกุมกาม หรือ ประตู่เวียง
 - *มีการเคลื่อนย้ายจากในเวียงกุมกามข้ามฝั่งแม่น้ำปิงมาไว้วัดเสาดินนอกเวียงกุมกาม?
 - เสาดินเสมาอุโบสถ?

สรุป

- ก่อนสร้างเวียงกุมกามควรมีการตั้งถิ่นฐานบ้าง
- สร้างเวียงกุมกาม มีชุมชนหรือหมู่บ้านที่ชัดเจนขึ้น
- ยุคราชวงศ์มังราย — พม่าปกครอง เจริญ,ขยายชุมชน — ร้าง
- ยุคราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน — พื้นฟูตั้งหมู่บ้านอีกครั้งจนถึงปัจจุบัน